

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Διαδικτυακής ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ

*«Οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τις
συνεργατικές μορφές διδασκαλίας και μάθησης.
Παρουσίαση Ερευνητικών δεδομένων
και επιστημονικές προσεγγίσεις»*

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2024

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΛΛΑΔΑΣ

Διαδικτυακή ΕΚΔΗΛΩΣΗ

Με ΘΕΜΑ:

**«Οι απόψεις των εκπαιδευτικών
για τις συνεργατικές μορφές διδασκαλίας και μάθησης.
Παρουσίαση Ερευνητικών δεδομένων
και επιστημονικές προσεγγίσεις»**

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 19 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2024

Εισηγούνται:

- **Πέτρος Χαραβιτσίδης**, Επ. Καθηγητής του ΤΕΑΠΗ, του Πανεπιστημίου Αθηνών
- **Νίκος Χανιωτάκης**, Επ. Καθηγητής στο Π.Τ.Δ.Ε του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
- Συμμετέχει στη συζήτηση η **Αλεξάνδρα Ανδρούσου**, Καθηγήτρια του ΤΕΑΠΗ, του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΔΟ (Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ): Καλησπέρα συνάδελφοι, βρισκόμαστε στην 6^η κεντρική διαδικτυακή εκδήλωση της ΔΟΕ για το 2024 με τίτλο «Οι απόψεις των εκπαιδευτικών για τις συνεργατικές μορφές διδασκαλίας και μάθησης. Παρουσίαση Ερευνητικών δεδομένων και επιστημονικές προσεγγίσεις».

Να πω βέβαια εισαγωγικά και επειδή ένα μέρος από τις εισηγήσεις θα ασχοληθεί με ένα ιδιαίτερο θέμα, συγκεκριμένα η εισήγηση του κ. Χανιωτάκη, βάζοντας μια εισαγωγή γι' αυτό το θέμα που πρόκειται να ασχοληθεί, μια άλλης διάστασης εισαγωγή, ότι είχαμε χτες στη Ρόδο επιτέλους την απελευθέρωση των δυο σχεδόν εγκληματιών εκπαιδευτικών του διευθυντή του σχολείου και της νηπιαγωγού, των οποίων το περιστατικό αναδεικνύει κάτι που η Διδασκαλική Ομοσπονδία το έχει τονίσει εδώ και πάρα πολλά χρόνια,

δηλαδή τη μη θωράκιση των εκπαιδευτικών κατά την άσκηση του λειτουργήματός τους.

Το ότι γίνονται αντικείμενα επιθέσεων, το ότι γίνονται αντικείμενα bullying να το πούμε κι εμείς από τη δική μας την πλευρά, αλλά και το ότι αντιμετωπίστηκε από την πολιτεία ενώ εκτελούν κανονικά τα καθήκοντά τους και επειδή υπάρχουν κάποιες καταγγελίες ή μηνύσεις ως πιθανοί εγκληματίες και σύρονται στα αστυνομικά τμήματα, πολλές φορές μπροστά στα μάτια των μαθητών τους και υπάρχει ακόμη και η απειλή όπως υπήρχε στην προκειμένη περίπτωση να κρατηθούν για μέρες ολόκληρες, επειδή υπήρχαν συγκεκριμένες υπόγειες διαδρομές, είναι πραγματικά απίστευτο.

Αλλά για εμάς δυστυχώς όπως γράψαμε και στην ανακοίνωσή μας, δεν είναι έκπληξη. Θεωρούμε ότι πριν ξεκινήσουμε αυτή την εκδήλωση πρέπει να απαιτήσουμε για μια ακόμη φορά εδώ, το να αποφασίσει επιτέλους η πολιτεία να θωρακίσει το έργο των εκπαιδευτικών.

Η Διδασκαλική Ομοσπονδία με τα μέσα που διαθέτει κατέθεσε δυο φορές μέχρι τώρα, μία το 2017 και άλλη μία το 2019 προτάσεις νόμου που θα μπορούσαν να καλύψουν σε ένα μέρος το ζήτημα, το έχει συμπεριλάβει και στην πρότασή της για τη συλλογική σύμβαση εργασίας που έχει καταθέσει προς το Υπουργείο Παιδείας, αλλά καμία ανταπόκριση ακόμη δεν έχουμε. Ακούμε διαβεβαιώσεις ότι θα υπάρξουν ρυθμίσεις αλλά οι ρυθμίσεις δεν έρχονται, με αποτέλεσμα να είχαμε φαινόμενα σαν αυτό της Παρασκευής και όλα όσα έχουν γίνει και θα συνεχίσουν να γίνονται, όσο δεν υπάρχει κάποια ουσιαστική αντιμετώπιση.

Πριν προχωρήσουμε στην πραγματοποίηση της εκδήλωσης να ευχαριστήσω όλους τους εισηγητές που είναι εδώ μαζί μας απόψε και εύχομαι το περιστατικό που παρουσιάστηκε στη Ρόδο και που απειράπη ευτυχώς με τη δυναμική παρουσία του κόσμου, αρκεί να πω ότι είχαμε μια συμμετοχή στις δυο στάσεις εργασίας της ΔΟΕ και των τοπικών Συλλόγων που άγγιξε το 100% δηλαδή ήταν κλειστά τα σχολεία στα Δωδεκάνησα χτες, όπως ήταν κλειστή και η Διεύθυνση Εκπαίδευσης και ήταν παρόντες εκεί όλοι, ακόμη και τα στελέχη της Διοίκησης για να πουν τον λόγο της συμπάραστασης και της διεκδίκησης. Γιατί νομίζω πρέπει να φύγουμε από τη συμπάρασταση και να πάμε στη διεκδίκηση. Πάμε λοιπόν στη διεκδίκηση ενός καλύτερου σχολείου και όχι κατηγοριοποιημένου, που είναι το αντικείμενο των εκδηλώσεών μας.

Να ξεκινήσουμε την αποψινή εκδήλωση από την Ελίνα Τσιρόγκα την οποία και την ακούμε στην παρουσίαση των δεδομένων των έχει να μας δώσει και να κάνει κτήμα μας. Την ευχαριστούμε πολύ για τη συμμετοχή της.

Ε. ΤΣΙΡΟΓΚΑ: Καλησπέρα και από εμένα. Θα παρουσιάσω τα στοιχεία που αφορούν την πανελλαδική έρευνα που σχεδιάστηκε από τη ΔΟΕ. Διενεργήθηκε από τον Μάιο του '22 μέχρι τον Ιανουάριο του '23 και αφορά έρευνα στους εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, εκπαιδευτικούς του Δημοτικού.

Σχεδιάστηκε και διενεργήθηκε από το Μάιο έως τον Ιανουάριο, μέσω ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων 23 ερωτήσεων, που διακινήθηκαν στα e-mail των εκπαιδευτικών και ήταν σχεδιασμένα σε google forms. Τελικά συμμετείχαν 646 εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας και η ανάλυσή τους έγινε με το SPSS.

Από αυτούς τους 646 εκπαιδευτικούς το 64% είναι γυναίκες και το 32% άνδρες. Η πλειοψηφία τους δηλαδή το 84% υπηρετούν σε όχι διευθυντικές θέσεις, το δείγμα είναι ισομοιρασμένο όσον αφορά το αν έχουν βασικό πτυχίο ή επιπλέον σπουδές και η πλειοψηφία δηλαδή το 89% είναι μόνιμοι εκπαιδευτικοί και το υπόλοιπο είναι αναπληρωτές.

Το 80% είναι δάσκαλοι γενικής παιδείας, το 14% είναι εκπαιδευτικοί ειδικοτήτων και υπάρχει κι ένα 5,4% που είναι δάσκαλοι ειδικής αγωγής σε θέσεις παράλληλης στήριξης, τμημάτων ένταξης και τα λοιπά.

Σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό 76% είναι εκπαιδευτικοί με εμπειρία πάνω από 15 χρόνια. Το δείγμα είναι ισοκαταμεμημένο όσον αφορά τις τάξεις που διδάσκουν και υπάρχει κι ένα 35% το οποίο αφορά εκπαιδευτικούς ειδικότητας που μπαίνουν σε πολλές τάξεις, Ολοήμερο, τμημάτων ένταξης ή υποδοχής, ή διευθυντές.

Το 39% είναι σε εξαθέσια μέχρι οκταθέσια σχολεία και άλλο τόσο σε είναι δωδεκαθέσια και πάνω. Πάνω από το 21% έχει 1 έως 15 μαθητές στην τάξη, το 29,26% έχει 16 έως 20, ενώ το 13,78% έχει πάνω από 20 μαθητές στην τάξη.

Εδώ πάλι εμφανίζεται ένα 35% που είναι οι εκπαιδευτικοί που αναφέραμε παραπάνω που μπαίνουν σε περισσότερες τάξεις ή έχουν τμήματα ένταξης παράλληλης στήριξης. Τέλος ένα 30% έχει ξαναδιδάξει στο ίδιο τμήμα την προηγούμενη χρονιά.

Η γεωγραφική κατανομή του δείγματος παρουσιάζει μεγάλη συγκέντρωση στην Αττική και στην Κεντρική Μακεδονία όπου είναι μέσα και η Θεσσαλονίκη και κυρίως σε αστικές, ημιαστικές περιοχές ή μεγάλα αστικά κέντρα.

Προχωρώντας τα δεδομένα της έρευνας. Όσον αφορά τις διδακτικές μεθόδους και πρακτικές που αξιοποιούνται οι εκπαιδευτικοί του δείγματος δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν πιο συχνά τη συζήτηση με τους μαθητές για επίλυση προβλημάτων της σχολικής καθημερινότητας, επίλυση ασκήσεων στον πίνακα ή άλλων δραστηριοτήτων στον πίνακα και παρουσίαση ομαδικών εργασιών.

Λιγότερο συχνά εφαρμόζουν το Συμβούλιο ή τη Συνέλευση τάξης, ή γωνιές διαφορετικών δραστηριοτήτων μέσα στην τάξη. Η διάταξη των θρανίων είναι πιο συχνά μετωπική, αλλά μικρή διαφορά από τη διάταξη σε ομάδες, ενώ λιγότερο συχνά συναντάμε διάταξη σε κύκλο ή σε «Π».

Τις ομαδοσυνεργατικές μεθόδους τις εφαρμόζουν οι εκπαιδευτικοί του δείγματος πιο συχνά σε μαθήματα όπως η Μελέτη περιβάλλοντος, η Φυσική Αγωγή, τα Εικαστικά αλλά και η Γλώσσα και πολύ λιγότερο συχνά στις ξένες γλώσσες ή στην Πληροφορική.

Οι κύριες δυσκολίες που εντοπίζουν στην εφαρμογή των ομαδοσυνεργατικών μεθόδων είναι ο όγκος και η δυσκολία της ύλης, είναι το πλήθος των παιδιών της τάξης, αλλά και η ανεπάρκεια χώρου στις αίθουσες διδασκαλίας.

Στη συντριπτική τους πλειοψηφία 88,55% εκτιμούν ότι η διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων με ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης απαιτεί περισσότερο διδακτικό χρόνο σε σχέση με τις μετωπικές μορφές διδασκαλίας.

Ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα που εντοπίζουν και σε αυτή την ερώτηση είναι ο μέγιστος προβλεπόμενος αριθμός μαθητών μέσα στην τάξη, ο όγκος της ύλης αλλά και η διοικητική πίεση που τους ασκείται. Ενώ 65% συμφωνεί αρκετά ή πολύ ότι οι ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης υπονομεύονται από το ανταγωνιστικό πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος.

Αναλύοντας ανά διδακτικό αντικείμενο τη δυσκολία στη μαθησιακή διαδικασία λόγω του όγκου ύλης που προαναφέραμε, ο όγκος ύλης δυσκολεύει

συχνά, σταθερά ή περιστασιακά περισσότερο στα Μαθηματικά, στη Γλώσσα, στη Γεωγραφία και στην Ιστορία και εδώ δείχνει να μην υπάρχει η ίδια δυσκολία σε διδακτικά αντικείμενα όπως η Θεατρική Αγωγή, η Μουσική, τα Εικαστικά.

Αντίστοιχα αποτελέσματα εμφανίζονται και στη δυσκολία της ίδιας της διδακτέας ύλης, όπου οι συνάδελφοι εκτιμούν ότι επηρεάζει αρνητικά τη μαθησιακή διαδικασία κυρίως στα Μαθηματικά, τη Γλώσσα, την Ιστορία και τη Φυσική και πολύ λιγότερο στα καλλιτεχνικά μαθήματα.

Στα ερωτήματα που αφορούν την αποτελεσματικότητα των ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης και των παραδοσιακών που θα δούμε λίγο πιο κάτω, οι ομαδοσυνεργατικές μέθοδοι θεωρούνται πιο αποτελεσματικές αρκετά έως πολύ σε θέματα που αφορούν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων και συναισθημάτων, την πρόσκληση ενδιαφέροντος των μαθητών, την επίλυση προβλημάτων και συγκρούσεων της καθημερινότητας και τη συμμετοχή μαθητών που εκφράζονται λιγότερο συχνά μέσα στην τάξη.

Αντίθετα οι παραδοσιακές μέθοδοι θεωρούνται πιο αποτελεσματικές στην πρόοδο της διδακτέας ύλης, την επίτευξη μαθησιακών στόχων, στην κατανόηση των εννοιών και στην επίτευξη υψηλών επιδόσεων στις σχολικές εργασίες. Και πολύ λιγότερο αποτελεσματικές, καθόλου ή ελάχιστα σε τομείς όπως η ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, συναισθημάτων, η επίλυση προβλημάτων, ή η συμμετοχή των μαθητών.

Το ενδιαφέρον ωστόσο εύρημα όπως βλέπουμε εδώ είναι ότι σε όλους τους τομείς -εκτός από την πρόοδο της διδακτέας ύλης- οι μέσοι όροι της εκτίμησης της αποτελεσματικότητας των ομαδοσυνεργατικών μορφών διδασκαλίας είναι πολύ υψηλότεροι από τους αντίστοιχους των παραδοσιακών. Και αυτό φαίνεται καθαρά είναι οι μπλε και οι μπορντό αντίστοιχα μπάρες.

Προχωρώντας ακριβώς αυτή την ανάλυση σε μεγαλύτερο βάθος παρατηρούμε ότι η εκτίμηση της αποτελεσματικότητας δείχνει να συνδέεται με το επίπεδο σπουδών. Δηλαδή οι εκπαιδευτικοί με επιπλέον σπουδές πέραν του βασικού πτυχίου εμφανίζουν οριακά υψηλότερους μέσους όρους στην εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των ομαδοσυνεργατικών μεθόδων με στατιστικά σημαντικές διαφορές στις περισσότερες κατηγορίες.

Αντίστοιχα οι εκπαιδευτικοί με βασικό πτυχίο εμφανίζουν οριακά υψηλότερους μέσους όρους στην εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των

παραδοσιακών μεθόδων με στατιστικά σημαντικές διαφορές σε αρκετές -όχι σε όλες, αλλά σε αρκετές- κατηγορίες.

Εξίσου ενδιαφέρουσα εικόνα μας δίνει και η ανάλυση σε σχέση με την εμπειρία, όπου οι εκπαιδευτικοί με λιγότερα χρόνια υπηρεσίας εμφανίζουν υψηλότερους μέσους όρους στην εκτίμηση της αποτελεσματικότητας των ομαδοσυνεργατικών μεθόδων, με στατιστικά σημαντικές διαφορές σε διάφορους τομείς, όπως η επίτευξη γνωστικών στόχων, οι υψηλές επιδόσεις αλλά και η διαχείριση συναισθημάτων.

Ενώ αντίστοιχα οι εκπαιδευτικοί με μέσα χρόνια εμπειρίας εμφανίζουν υψηλότερους μέσους όρους στις παραδοσιακές μεθόδους. Εδώ ωστόσο υπάρχει κι ένα εύρημα που δείχνει ότι οι εκπαιδευτικοί με πάνω από 26 χρόνια εμπειρίας δείχνουν υψηλότερους μέσους όρους στις ομαδοσυνεργατικές μεθόδους, ωστόσο δεν υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφορές εδώ σε καμία κατηγορία.

Τέλος το σύνολο του δείγματος έχει μέσο όρο 6,02 στα 10 και στα 10 στο βαθμό που θεωρούν ότι είναι δυνατή η εφαρμογή ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης και διδασκαλίας. Εδώ δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις επιμέρους κατηγορίες του δείγματος, δηλαδή στα διαφορετικά επίπεδα σπουδών, στην εμπειρία, στον αριθμό μαθητών και τα λοιπά. Σας ευχαριστώ πολύ, αυτά από εμένα.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Ευχαριστούμε κι εμείς την Ελίνα Τσιρόγκα για την παρουσίαση της έρευνάς της και τα χρήσιμα στοιχεία που μας έδωσε. Να προχωρήσουμε στο Νίκο Χανιωτάκη για σχολιασμό, να πω ότι ο Νίκος Χανιωτάκης είναι Καθηγητής στο Παιδαγωγικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας και να τον ακούσουμε στην ενδιαφέρουσα εισήγηση που έχει να κάνει σχετικά με τα φαινόμενα βίας που λέγαμε προηγουμένως κατά εκπαιδευτικών στους σχολικούς χώρους.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Καλησπέρα σε όλες και όλους. Θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την Ομοσπονδία που με κάλεσε εδώ και με τίμησε με την πρόσκληση αυτή. Χαίρομαι κάθε φορά που επικοινωνώ με εκπαιδευτικούς, άλλωστε κι εγώ κάποτε δάσκαλος Πρωτοβάθμιας ήμουν από εκεί ξεκίνησα, Παιδαγωγική Ακαδημία, μετά μεταπήδησα στο Πανεπιστήμιο. Οπότε είναι πάντα χαρά να σμίγουμε και να συζητάμε.

Σε σχέση με την ομαδοσυνεργατική θα πω ένα δυο πράγματα σε ένα πολύ γενικό επίπεδο για να ζεσταθούμε λίγο και μετά θα επιχειρήσω ένα πολύ σύντομο σχολιασμό στα ευρήματα της έρευνας και να κάνω μετά τη δική μου εισήγηση.

Αυτό που λέμε ομαδοσυνεργατική ξέρουμε τώρα και αρκετές δεκαετίες ότι είναι συνυφασμένο με την παραγωγική διαδικασία, δηλαδή με την ίδια την αγορά εργασίας. Ίσως έχετε ακούσει πολλοί από εσάς το περίφημο μοντέλο ΤΟΥΥΟΤΑ εξαπλώθηκε μετά στην Ιαπωνία και παντού στον κόσμο, ότι δηλαδή αν δουλεύουμε σε ομάδες στα εργοστάσια και στις επιχειρήσεις και παντού, τότε έχουμε βελτίωση της παραγωγής, αύξηση των κερδών, καλύτερα αποτελέσματα και επίσης μεγαλύτερη ικανοποίηση των εργαζομένων.

Και όλα αυτά βέβαια αν συγκριθούν με την κλασική αλυσίδα παραγωγής και με τον Τσάρλι Τσάπλιν εκεί να βιδώνει τη βίδα που έχει πάνω στον ιμάντα. Εντάξει μπορούμε να πούμε με αυτά ότι ό,τι θέλει η αγορά εργασίας αυτό δίνουμε εμείς ως εκπαίδευση, ως εκπαιδευτικοί; Δηλαδή τι θέλει η αγορά εργασίας σήμερα; Να παράγουμε άτομα που έχουν υπομονή, επιμονή, προσαρμοστικότητα, ευελιξία, να συνεργάζονται μεταξύ τους και τα λοιπά. Άρα αφού τα θέλουμε αυτά, πρέπει από νωρίς να μαθαίνει τη συνεργασία, άρα ομαδοσυνεργατική.

Βέβαια τα πράγματα δεν είναι τόσο μονοσήμαντα, θέλω να θυμίσω ότι από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και με τη μεταρρυθμιστική παιδαγωγική και με το σχολείο εργασία, ήταν μια από τις βασικές αρχές της προοδευτικής παιδαγωγικής η εργασία σε ομάδες και αξίες όπως η συνεργασία, η αλληλεγγύη, η ενσυναίσθηση, το ομαδικό πνεύμα κι όλα αυτά κόντρα στον ατομικισμό και στον ανταγωνισμό. Ήταν δηλαδή προτάγματα αυτά της προοδευτικής παιδαγωγικής.

Επίσης ο εποικοδομητισμός ως κυρίαρχη θεωρία μάθησης σήμερα και αυτή εντάσσει τη μάθηση μέσα στο κοινωνικό συλλογικό πλαίσιο της ομάδας. Η προσέγγιση της συμπερίληψης σήμερα και αυτή έχετε καλύτερα αποτελέσματα όταν δουλεύουμε σε μικρές ομάδες και τα λοιπά. Από πολλές πάντες δηλαδή οδηγούμαστε σε αυτό.

Από την άλλη μεριά άμα προσγειωθούμε λίγο στο ελληνικό σχολείο, βλέπουμε και με την περίπτωση της ομαδοσυνεργατικής όπως πήγε

να εφαρμοστεί στην ευέλικτη ζώνη, τελικά έχει αποσυρθεί το περισσότερο εκεί αν όχι όλο και βλέπουμε ότι κάθε φορά ένα ωραίο κατά τα άλλα μέτρο στο βαθμό που δεν συνεκτιμάται σε υφιστάμενες συνθήκες, μέσα στις οποίες θα κληθούν οι εκπαιδευτικοί να το εφαρμόσουν, είναι καταδικασμένο να αποτύχει.

Δηλαδή όσο δεν συνεκτιμάς και τις συνθήκες και τον τρόπο που προωθείς ένα μέτρο και την κατάσταση των εκπαιδευτικών, οι πιθανότητες να αποτύχεις είναι πάρα πολλές. Αυτό φαίνεται στην έρευνα, να πω δυο λόγια για την έρευνα τώρα, καθώς οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα φαίνεται να γνωρίζουν και να αναγνωρίζουν όλα τα γνωστά πλεονεκτήματα που έχει η εργασία σε ομάδες. Και μάλιστα να τα αντιπαραβάλλουν με τα όποια πλεονεκτήματα μπορεί να έχουν οι παραδοσιακές μέθοδοι διδασκαλίας και κυρίως η μετωπική.

Από την άλλη μεριά μπορεί να συμβαίνει αυτό, μπορεί δηλαδή να αναγνωρίζουν όλα τα θετικά, από την άλλη όμως θα έλεγα ότι προσδιορίζουν με ένα πολύ εύστοχο τρόπο όλα τα αρνητικά συγκείμενα για την εφαρμογή ενός τέτοιου μέτρου, δηλαδή να πάνε να εφαρμόσουν εργασία σε ομάδες.

Συνοψίζω πολύ σύντομα ο όγκος, η πίεση της διδακτέας ύλης ειδικά στα Μαθηματικά και στη Γλώσσα αυτά προκρίνουν πάνω απ' όλα, συν βέβαια τον βαθμό της δυσκολίας που έχει η ύλη για τον ανύπαρκτο μέσο μαθητή. Αυτά τα δυο πράγματα φαίνεται να δημιουργούν μια ασφυκτική πίεση στους εκπαιδευτικούς οι οποίοι νιώθουν ότι έχουν μια έλλειψη χρόνου, ώστε να μη μπορούν να ανταποκριθούν στις παραπάνω ανάγκες σε χρόνο που έχει η ομαδοσυνεργατική και μάλιστα σε σύγκριση με την κλασική. Και αυτό το προσδιορίζουν, αν θυμάμαι καλά σε ένα ποσοστό 82% και είναι μια πραγματικότητα ότι η εργασία σε ομάδες απαιτεί πολύ περισσότερο χρόνο από ό,τι η κλασική η μετωπική διδασκαλία.

Επίσης εδώ να πούμε τώρα και κάτι που εγώ δεν το έχω εντοπίσει ακόμη ερευνητικά -κάνω μια προέκταση αυτή τη στιγμή- αλλά ίσως το ξέρετε καλύτερα εσείς που είστε εδώ, μάλλον το ξέρετε γιατί εγώ ως πανεπιστημιακός συχνά έρχομαι σε επαφή με εκπαιδευτικούς και αυτό που εισπράττω είναι ότι πέρα από την πολύ ύλη, ή πέρα από τη δύσκολη ύλη για τους περισσότερους μαθητές, υπάρχει κι αυτή θα έλεγα προς το παρόν ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού.

Μαθητές δηλαδή -και μιλάω για τα ένα δυο τελευταία χρόνια μετά την πανδημία- ή τάξεις στις οποίες έχουμε μαθητές και μαθήτριες με πολλές δυσκολίες. Δεν αναφέρομαι μόνο σε παιδιά με διάγνωση, αλλά μαθητές που φαίνεται να εμφανίζουν έντονα προβλήματα σε σχέση με τις επιδόσεις ή ακόμη και με την συμπεριφορά τους.

Δεν ξέρω, εγώ αυτό εισπράττω από πολλούς εκπαιδευτικούς, δεν ξέρω πόσο γενικό είναι αυτό. Ξαναλέω δεν στηρίζομαι σε κάποια εμπειρικά ευρήματα, αλλά από την επαφή μου με πολλούς εκπαιδευτικούς εισπράττω αυτή την εικόνα.

Αν είναι και αυτό μέσα και ένα ερώτημα είναι γιατί έχει προκύψει αυτό, ήδη κάτι υπονόησα με την πανδημία, φταίει η πανδημία που μετά από αυτήν τα παιδιά έχουν βγει με όλη αυτή τη δυσκολία που περιέγραψα, είναι μια νέα κατάσταση την οποία θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε στο μέλλον ανεξάρτητα από την πανδημία. Δεν το ξέρω. Αυτό είναι κάτι που θα το δούμε με τα χρόνια.

Ξαναλέω για να πάω και σε ένα άλλο σημείο, τα λέω λίγο σχηματικά για να μη μιλάω πολύ, πολύ ύλη συν δύσκολη ύλη συν αυτή η διαφορετικότητα η μεγάλη ετερογένεια του μαθητικού πληθυσμού που δυσκολεύει τους εκπαιδευτικούς. Αυτά όλα εκβάλλουν και σε κάτι άλλο, σε αυτό που ονομάζουμε παραπαιδεία, σκιώδη εκπαίδευση ή ιδιωτική εκπαιδευτική αγορά.

Καταλαβαίνετε νομίζω τι εννοώ, ότι ζητώντας πολλά από τους μαθητές, με δυσκολίες των εκπαιδευτικών αντικειμενικές να ανταποκριθούν σε αυτά που ζητούνται, και λόγω της ετερογένειας και άλλων προβλημάτων, όλα αυτά στρέφουν τον κόσμο, τους γονείς δηλαδή και μετά τα παιδιά προς την ιδιωτική εξωσχολική εκπαίδευση, δεν μιλάω για τα ιδιωτικά σχολεία τώρα, αλλά φροντιστήρια κ.ά. τα οποία σημαίνουν και μια απαξίωση του δημοσίου σχολείου δυστυχώς.

Αυτό που επίσης αναγνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί είναι το μεγάλο αριθμό μαθητών ανά τάξη, την ανεπάρκεια του χώρου στην αίθουσα διδασκαλίας.

Τελευταίο αλλά όχι ασήμαντο, ίσως από τα πιο σημαντικά, είναι ότι πρέπει να δούμε λίγο και το ψυχολογικό πλαίσιο στο οποίο κινούνται οι

εκπαιδευτικοί. Βιώνουν μια πραγματικότητα στην οποία όλο και πιο πολύ αντιλαμβάνονται αυξημένες απαιτήσεις από τους άλλους στο πρόσωπό τους. Οι άλλοι είναι πάνω απ' όλα η Διοίκηση με την έννοια του Υπουργείου Παιδείας που βλέπουμε τα τελευταία χρόνια συνεχώς καινοτομίες, απαιτήσεις, αξιολογήσεις σχολείου, εκπαιδευτικών, δηλαδή υπάρχει ένας καταγιγισμός απαιτήσεων τόσο σε καινοτόμες και πρωτοποριακές προσεγγίσεις, όσο και σε γραφειοκρατικές απαιτήσεις οι οποίες κι αυτές δημιουργούν ένα αίσθημα κόπωσης και απαισιοδοξίας ίσως στους εκπαιδευτικούς σε σχέση με τα προηγούμενα προβλήματα που λέγαμε, τα εκπαιδευτικά.

Σε αυτά τα προβλήματα, δηλαδή με τη δυσκολία των μαθητών, με την ύλη, με τις αυξανόμενες απαιτήσεις και τη γραφειοκρατία σε αυτά όλα θα πρέπει να προσθέσουμε και κάτι το οποίο με φέρνει σιγά - σιγά στη δική μου εισήγηση που είναι οι γονείς.

Το πρόβλημα των συνεχών παρεμβάσεων ή και της επιθετικότητας – βίας που βιώνουν οι εκπαιδευτικοί από τους γονείς των μαθητών. Με αυτό έρχομαι στην εισήγηση, νομίζω ότι μπορώ να κάνω ένα διαμοιρασμό και να συνεχίσω.

Είναι μια έρευνα που έχουμε πραγματοποιήσει με δυο συναδέλφους τον Γιάννη Δροΐδη και τον Δημήτρη Θεοδώρου από Φλώρινα και από Αλεξανδρούπολη αντίστοιχα και αφορά εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων νηπιαγωγούς, Δημοτικό σχολείο και Δευτεροβάθμια σε σχέση με την επιθετικότητα που δέχονται από διάφορες μεριές.

Είναι ένα φαινόμενο το οποίο είναι σύγχρονο, επίκαιρο, είτε ήδη ο κ. Κικινής ένα παράδειγμα -θα αναφερθώ σε αυτό σε λίγο- θα ξεκινήσω με αυτή τη γνωστή σε όλους και όλες γελοιογραφία «Από την αυθεντία στην αμφισβήτηση». Πριν μερικά χρόνια αυτός που τα άκουγε από τους γονείς του ήταν ο μαθητής σε σχέση με κακούς βαθμούς, σε σχέση ίσως και με προβλήματα άλλα, όσο ερχόμαστε στο σήμερα αυτό έχει αλλάξει άρδην και ξέρουμε ότι πολλοί γονείς στρέφονται πλέον στον εκπαιδευτικό για αδικίες που έκανε, για προβλήματα που δημιούργησε σε σχέση με διάφορα θέματα ή σε σχέση και με τη βαθμολογία του παιδιού, όπως βλέπουμε εδώ στη γελοιογραφία, το οποίο βέβαια είναι πάρα πολύ περήφανο γι' αυτό.

Επίσης η επόμενη γελοιογραφία, τη διαβάζω πρώτα *«Κυρία μου κάνουν bullying»* και η δασκάλα απαντά *«κι εμένα μου κάνουν bullying»* τη δείχνω εδώ γιατί αν δει κανείς τη σύγχρονη βιβλιογραφία και έρευνα σε σχέση με την επιθετικότητα των γονέων ή άλλων προσώπων εναντίον των εκπαιδευτικών, η λέξη bullying έχει πια καθιερωθεί. Μιλάμε πλέον όχι μόνο για τους μαθητές, αλλά και για τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι δέχονται bullying από διάφορες πλευρές, θα δούμε σε λίγο από πού.

Αν πάμε στην επικαιρότητα θα δούμε, έχω επιλέξει κάποιες ειδήσεις που είναι Grand Guignol, διαβάζω στα γρήγορα: *«Καστοριά, πατέρας ξυλοκόπησε καθηγήτρια επειδή έκοψε τον γιο του»*, *«στο Νοσοκομείο μεταφέρθηκε εκπαιδευτικός»*. Πάτρα: *«Μαθητής έδειρε καθηγητή»*. Άλλη είδηση: *«Ανήλικος μαθητής τραμπουκίζει καθηγήτρια για μια απουσία»*, Ηράκλειο: *«Μαθητής λυκείου έδειρε το λυκειάρχη γιατί αποβλήθηκε»*, Φλώρινα: *«Ο γιος πήρε αποβολή στο σχολείο και ο πατέρας έδειρε το διευθυντή»* και τέλος στο Ρέθυμνο: *«23χρονος ξυλοκόπησε με μαγκούρα τον διευθυντή του σχολείου σαν αντίποινα για την 3ήμερη αποβολή του μαθητή αδελφού του»*.

Όλα αυτά είναι παραδείγματα λίγο τρομακτικά, αναφέρονται σε άμεση φυσική βία. Θα μπορεί κανένας να σκεφτεί «εντάξει είναι μεμονωμένα περιστατικά, θα δούμε σε λίγο τι λέει η έρευνα πάνω σε αυτά, αλλά πάντως αυτό που βλέπουμε είναι ότι όλο και περισσότερο έχουμε τέτοιες ειδήσεις πλέον στην καθημερινότητα.

Μια άλλη μορφή προβλημάτων είναι αυτό που έθιξε ο κ. Κικινής, εδώ ο ψυχαναλυτής ρωτάει τον εκπαιδευτικό *«Ποιο είναι το πρόβλημά σας»* και απαντά *«Οι δικηγόροι των μαθητών»*. Εδώ έχουμε ένα άλλο παράδειγμα παλαιότερο, μάλιστα νομίζω δεν είναι του '23 είναι του '19 το διαβάζω: *«αγωγή με αξίωση 50.000 € έκανε ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του δημοτικού σχολείου στη Σάμο κατά αναπληρώτριας εκπαιδευτικού που κάλεσε τους μαθητές του σχολείου να υποδεχτούν χωρίς φόβο τα προσφυγόπουλα»*.

Και βέβαια το χτεσινό παράδειγμα που η Αστυνομία συνέλαβε μέσα στον σχολικό χώρο δυο εκπαιδευτικούς, διευθυντή και νηπιαγωγό, μετά από μήνυση πατέρα. Αυτό είναι μια άλλη ομάδα προβλημάτων που αυξάνεται κι αυτή συνεχώς στον εκπαιδευτικό κόσμο.

Εδώ είναι κάτι το θεωρώ πολύ πετυχημένο, εδώ είναι ένα γραπτό, μια φωτογραφία από ένα τετράδιο που μου έδωσε μια φίλη, αυτό που βλέπετε εδώ που λέει «γράφω όμορφα σαν ποίημα» είναι αυτό που έγραψε η δασκάλα ως παρατήρηση στο γραπτό του παιδιού. Και από κάτω απαντάει η μητέρα - μου αρέσει πάρα πολύ αυτό- που λέει «εγώ της είπα να το γράψει έτσι, δεν θα ανεχτώ ξανά τέτοιου είδους παρατηρήσεις, το θέμα είναι να κάνει την προσπάθειά της. Έλεος!».

«Δεν θα ανεχτώ ξανά τέτοιου είδους παρατηρήσεις». Δηλαδή τι; Αν ξανασυμβεί τι θα κάνει; Έλεος πραγματικά.

Τέλος πάντων μετά από αυτή την εικόνα που προστάθησα να δώσω για το θέμα μου, θα δώσω έναν ορισμό για τη βία στον εργασιακό χώρο. Διαβάζω: *«Είναι η εμπρόθετη χρήση σωματικής δύναμης ή ψυχολογικής κακοποίησης εναντίον των εργαζομένων η οποία μπορεί να επιφέρει σωματικές ή συναισθηματικές βλάβες και συνέπειες».*

Στη βιβλιογραφία γενικά θα δούμε τον όρο βία ή παρεμφερείς όρους, δηλαδή εργασιακή παρενόχληση, εκφοβισμό, θυματοποίηση, επιθετικότητα, περικύκλωση, κακοποίηση και τα λοιπά. Εδώ θα μείνουμε λίγο γιατί είναι πολύ σημαντικό για να καταλάβουμε τις διαστάσεις της βίας.

Το τρίγωνο που βλέπουμε είναι ένα παγόβουνο. Η κορυφή του παγόβουνου είναι αυτό που θα λέγαμε η άμεση, η ορατή, η φυσική βία. Αυτό που βλέπουμε κάθε φορά. Ωστόσο το μεγαλύτερο μέρος της βίας είναι κάτω από το παγόβουνο -όπως συμβαίνει με τα παγόβουνα- μια μορφή της είναι η πολιτισμική και μια είναι η δομική βία.

Μια κουβέντα μόνο για να καταλάβετε λίγο. Η πολιτισμική βία αναφέρεται σε όλες αυτές τις εκφάνσεις του πολιτισμού, της τέχνης, της θρησκείας, της καθημερινότητας, ήθη, έθιμα ό,τι μπορείτε να φανταστεί κανείς, απόψεις, αντιλήψεις, μισαλλοδοξίες δηλαδή πράγματα τα οποία είναι το έδαφος πάνω στο οποίο ανθίζει, φυτρώνει και μεγαλουργεί η βία.

«Η γυνί να φοβείται τον άνδρα», ή ο κοινωνικός δαρβινισμός ο άνδρας είναι ανώτερος από τη γυναίκα, ακόμη και οι γυναικοκτονίες που βλέπουμε σήμερα που έχουν συγκεκριμένες αντιλήψεις για τον ρόλο του άνδρα απέναντι στη γυναίκα. Τέτοια πράγματα εξηγούν πολύ καλά την άμεση βία.

Το ίδιο ισχύει και με τη δομική βία η οποία είναι πιο πολύ συνυφασμένη με την κοινωνική διάρθρωση, με τη βία μέσα στην κοινωνία: ανεργία, φτώχεια, εκπαιδευτικές ανισότητες, κοινωνικές ανισότητες, αναλφαβητισμός, παιδική εργασία. Όλα αυτά είναι επίσης ένα έδαφος πάνω στο οποίο ανθίζει η βία.

Αυτές οι τρεις μορφές βίας διαμεσολαβούνται βέβαια στην περίπτωση μας από το εκπαιδευτικό πλαίσιο με την έννοια ότι μπορεί για παράδειγμα ένα σχολείο το οποίο έχει αυταρχική δομή και οργάνωση, μια σχολική μονάδα να παράγει περισσότερη βία. Όπως πολύ συχνά λέμε ότι οι αυστηροί, αυταρχικοί εκπαιδευτικοί παράγουν πολύ περισσότερη βία, από άλλους. Άσχετα αν δεν εμφανίζεται στη συγκεκριμένη στιγμή, αλλά ως δυναμική επιθυμία ή έκφραση εκεί που με παίρνει, είναι πολύ πιο συχνή.

Εδώ έχω μια διαφάνεια η οποία δείχνει μια συγκεκριμένη έκφανση της πολιτισμικής βίας ως υπόβαθρο σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς. Δηλαδή ξέρουμε όλοι τα στερεότυπα που μας ακολουθούν, άλλο λιγότερο άλλο περισσότερο, «το έργο του εκπαιδευτικού ή της δασκάλας είναι εύκολο, ο καθένας μπορεί να το κάνει, διδάσκει λίγο απ' όλα, άρα τι επιστήμονας είναι, δεν είναι καν...», κοινωνικά απόμακρος ή ξένος σε ένα παιδαριώδες επάγγελμα μόνο με παιδιά μια ζωή. Επάγγελμα ιδανικό για γυναίκες λόγω της γυναικοποίησης του επαγγέλματος, οι εκπαιδευτικοί δεν αξιολογούνται για το έργο τους, που μπορεί να υπονοεί κιόλας ότι είναι τεμπέληδες και τα λοιπά.

Έχουν μεγάλες διακοπές, εργάζονται λίγες ώρες και γι' αυτό εδώ τώρα θα σας χαλαρώσω λίγο με μια γελοιογραφία, που λέει η γυναίκα στον εραστή «ο άνδρας μου είναι δάσκαλος» και ο εραστής λέει «γαμώτο σε λίγο θα είναι στο σπίτι». Νομίζω ότι ακόμη και οι σκιτσογράφοι αναπαράγουν τέτοια στερεότυπα.

Επίσης αν δούμε λίγο το εκπαιδευτικό πλαίσιο, το σχολείο λέμε και ξαναλέμε ότι είναι ένας καθρέφτης της κοινωνίας, δεν μπορεί παρά να αντανakλά αξίες, τάσεις, πρακτικές, ιδεολογίες, πολιτικές που υπάρχουν μέσα στην κοινωνία. Υπό αυτή την έννοια το σχολείο είναι ένας εισαγωγέας βίας, όπως και εξαγωγέας με μια άλλη μορφή.

Αν βλέπουμε στην κοινωνία να αυξάνονται ακροδεξιές, νεοφασιστικές, ρατσιστικές αντιλήψεις και πρακτικές βίας, δεν μπορεί παρά

αυτό να εμφανιστεί και στο σχολείο αναπόφευκτα. Εδώ δεν θα επεκταθώ γιατί νιώθω ότι περνάει η ώρα, στο εκπαιδευτικό πλαίσιο αν δούμε τα πράγματα επίσης ο ανταγωνισμός και η πίεση για επιδόσεις είναι αρνητικοί παράγοντες, είναι κι εδώ ένα έδαφος στο οποίο θα φυτρώσει η επιθετικότητα ή η ένταση, ο ανταγωνισμός, ο εγωισμός.

Η απαξίωση του σχολείου και του ρόλου του εκπαιδευτικού επίσης πολύ σημαντική, είδαμε και τα στερεότυπα προηγουμένως και οι εκπαιδευτικοί ούτως ή άλλως όχι μόνο τώρα αλλά πάντα είναι οι εκφραστές της εξουσίας ενός σχολείου που πολλοί μαθητές απεχθάνονται και όπως είπε και ο Foucault «όπου υπάρχει εξουσία, υπάρχει και αντίσταση».

Πάω λίγο σε έρευνες για τη βία εναντίον των εκπαιδευτικών δυο τρία πράγματα. Μπορεί το bullying μεταξύ μαθητών να μας απασχολεί και να έχουμε άπειρα ερευνητικά δεδομένα, δεν ισχύει το ίδιο για τους εκπαιδευτικούς. Έχουμε λίγες σχετικά έρευνες, αυτές οι έρευνες διαφοροποιούνται πάρα πολύ όσον αφορά τα ποσοστά βίας από χώρα σε χώρα, ή από έρευνα σε έρευνα. Είναι αυτονόητο ότι η λεκτική βία είναι η πλέον διαδομένη και επίσης ένα ακόμη εύρημα ότι στην Ελλάδα έχουμε πολύ λίγες έρευνες πάνω σε αυτό το θέμα.

Αυτό στο οποίο συναινούν όμως όλες οι έρευνες που έχω υπόψη μου, είναι ένα πράγμα: τα ποσοστά επιθετικής συμπεριφοράς με αποδέκτες τους εκπαιδευτικούς, αυξάνονται συνεχώς παντού. Όλοι δηλαδή σε όλες τις έρευνες μιλούν για αύξηση των περιστατικών βίας προς τους εκπαιδευτικούς.

Εδώ είναι μια διαφάνεια με διάφορα ποσοστά, δεν θα διαβάσω τίποτα από 80% στις Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να φτάσουν και 11% στην Ελλάδα κάποιες έρευνες, δεν έχουν κανένα νόημα γιατί κάθε φορά αλλάζει το δείγμα, αλλάζει η μεθοδολογία, αλλάζουν τα ερωτήματα. Το αφήνουμε αυτό.

Πολύ σύντομα επίσης να πω ποιες είναι οι επιπτώσεις με βάση τις έρευνες, της βίας που αισθάνονται οι εκπαιδευτικοί για τους εκπαιδευτικούς. Ανασφάλεια, φόβος, αρνητικές επιπτώσεις στην ψυχοσωματική ευεξία, αυξημένο στρες, συναισθηματική εξάντληση, burn out εξουθένωση, ακόμη και αρνητικές επιδράσεις στη διδασκαλία και στην ποιότητά της, απουσία ικανοποίησης από το επάγγελμα, χάνεται πολύτιμος διδακτικός χρόνος, αρνητική δημοσιότητα του σχολείου και πολλοί εκπαιδευτικοί αποθαρρύνονται

να μπουν στο επάγγελμα ή να παραμείνουν στο επάγγελμα γι' αυτό έχουμε και πολλές φορές το περίφημο drop out δηλαδή αποχώρηση από το επάγγελμα.

Που έχουμε υψηλά ποσοστά βίας, το παρακάμπτω για να κερδίσουμε χρόνο.

Πάω λίγο στην έρευνα. Είπα: διερευνήσαμε αντιλήψεις εκπαιδευτικών σε σχέση με τη βία που δέχονται, με ένα ερωτηματολόγιο, είχαμε 595 εκπαιδευτικούς απ' όλες τις βαθμίδες, 166 άνδρες 429 γυναίκες. Πρώτο ερώτημα: «Πιστεύετε ότι η βία στα σχολεία τα τελευταία πέντε χρόνια έχει μάλλον αυξηθεί, έχει ελαττωθεί;», εδώ 82% των εκπαιδευτικών θεωρούν ότι τα τελευταία πέντε χρόνια έχουμε αύξηση της βίας στα σχολεία. Στο ερώτημα αν υπάρχει ενιαία πολιτική στα σχολεία για θέματα βίας, δεν υπάρχει.

Στο ερώτημα αν συζητείται το θέμα αυτό στα σχολεία, εδώ 63% μας λέει όχι, μάλλον είναι ένα θέμα ταμπού είτε λόγω του φόβου των συνεπειών αν κάποιος μιλήσει γι' αυτό, είτε επειδή δυσφημίζεται το σχολείο ή επειδή δεν νιώθουν οι εκπαιδευτικοί ότι υποστηρίζονται από τις Αρχές.

Σε σχέση με την ψυχολογική βία, αν έχουν δεχτεί τα τελευταία πέντε χρόνια ένα 36% λέει ναι. 36% των εκπαιδευτικών δηλώνει τα τελευταία χρόνια έχουμε δεχτεί βία, είτε με τη μορφή απειλών, δυσφήμισης, ύβρεων, παρενόχλησης, εκφοβισμού, ενώ 64% λέει όχι.

Εδώ είναι ένα για εμένα ενδιαφέρον στοιχείο της έρευνας και εδώ ίσως σηκώνει και κάποια συζήτηση: όταν ρωτάμε από ποιους δέχεστε βία. Θα πρώτα τα αποτελέσματα και μετά θα πω γιατί εδώ έχει ενδιαφέρον. Εδώ βλέπουμε ότι οι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 72% αναφέρουν ως δράστες τους γονείς, ακολουθούν οι συνάδελφοι σε ένα ποσοστό 63%, οι μαθητές 29% και μετά Διοίκηση κι άλλα πρόσωπα.

Ποιο είναι εδώ το σημαντικό κατά τη γνώμη μου. Αν συγκρίνουμε τα ευρήματα αυτά εδώ με όλα τα ευρήματα που έχουμε υπόψη από ξένες έρευνες, εδώ έχουμε μια αντιστροφή. Προσέξτε, πέρα από αριθμούς όλες οι έρευνες που έχω εγώ υπόψη μου από το εξωτερικό, δείχνουν ότι στην πρώτη θέση των αυτουργών μπαίνουν οι μαθητές. Εδώ οι Έλληνες εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα, βάζουν τους μαθητές στην 3^η θέση και στην 1^η τους γονείς με μεγάλη διαφορά. Και το ερώτημα είναι γιατί.

Εδώ δηλαδή θα μπορούσαμε να συζητήσουμε αυτό το θέμα, γιατί εδώ να είναι το πρόβλημα κυρίως με τους γονείς, σύμφωνα με τους εκπαιδευτικούς στις έρευνες και όχι με τους μαθητές. Αυτό το αφήνω ανοιχτό γιατί νομίζω ότι έχει ενδιαφέρον και σε σχέση με το «Τι κάνατε για τα περιστατικά βίας που δεχτήκατε από μαθητές; Κάνατε κάτι;» 54% όχι, έδωσα τόπο στην οργή δεν το συνέχισα.

Αυτό που βλέπουμε εδώ είναι σε σχέση με τις βαθμίδες που είναι λογικό και είναι η βία που δέχονται οι εκπαιδευτικοί από γονείς. Όσο πιο μικρό είναι το παιδί, θα έλεγα τόσο πιο επιθετικοί είναι οι γονείς και όχι βέβαια μεγαλώνει το αφήνουν τον εκπαιδευτικό στην ησυχία του. Δηλαδή όσο πιο μικρό είναι το παιδί τόσο λιγότερη η επιθετικότητα και όσο πιο μεγάλο είναι - μιλάμε πάντα επιθετικότητα προς εκπαιδευτικούς- τόσο αυξάνεται η επιθετικότητα.

Σε σχέση με την αντιμετώπιση περιστατικών βίας, δηλαδή «Τι κάνατε σε περίπτωση προβλημάτων με μαθητές». Η συζήτηση 72%, απευθύνθηκα στη διεύθυνση 33% και μετά σε πολύ μικρότερα ποσοστά άλλες συμπεριφορές, δηλαδή αποβολή, ποινή ελάχιστα ποσοστά.

«Είχατε υποστήριξη από συναδέλφους;». Ναι, ποσοστό 57%. Ένα ερώτημα για τη σωματική βία, όταν ρωτάμε το δείγμα το δικό μας «Δεχτήκατε τα τελευταία πέντε χρόνια κάποια σωματική επίθεση;» ένα 4% απαντά θετικά.

Τι πρέπει να γίνει. Εδώ οι εκπαιδευτικοί προκρίνουν πάνω απ' όλα τις συζητήσεις μέσα στο σχολικό πλαίσιο για το θέμα της βίας. Ακολουθεί η ανάγκη να διατυπωθεί ένας Κώδικας δεοντολογίας, μια πολιτική που να ορίζει τις διαστάσεις του προβλήματος και τις υποχρεώσεις ίσως, τη διεξαγωγή projects με θέμα τη βία, τη συνεργασία με εξωτερικούς συνεργάτες και ένα μικρό ποσοστό μόνο προκρίνει τη συνεργασία με την Αστυνομία.

Τελειώνω συνοψίζοντας αυτά που είπα, το βασικό πρόβλημα για τους εκπαιδευτικούς της έρευνάς μας σε σχέση με τη βία που δέχονται φαίνεται να μην είναι οι μαθητές, αλλά οι γονείς. Τα μέτρα που προτείνουν είναι κυρίως προληπτικά, παιδαγωγικά και πολύ λιγότερο κατασταλτικά. Η στάση που φαίνεται να τηρούν απέναντι στους παραγωγούς της βίας και μάλιστα σε σχέση και με άλλες έρευνες και ειδικά με τους γονείς, είναι περισσότερο αμυντική και

λιγότερο επιθετική. δηλαδή αυτό που λέμε «fight or flight» μάλλον επιλέγουν το flight, τη φυγή αντί τη μάχη, αντί τη σύγκρουση.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για την κατανόηση και την υπομονή σας, δεν έχω να πω κάτι άλλο προς το παρόν, τα υπόλοιπα μπορούμε να τα πούμε στη συζήτηση.

Θ. ΚΙΝΙΝΗΣ: Εμείς ευχαριστούμε πάρα πολύ και δεν ήταν θέμα υπομονής, ήταν θέμα ότι ακούσαμε πράγματα τα οποία αποδεικνύουν και με ερευνητικό τρόπο αυτά που βιώνουν καθημερινά οι εκπαιδευτικοί και πραγματικά είναι πάρα πολύ χρήσιμο να γνωρίζουμε ποιο είναι το πρόβλημα ώστε να μπορέσουμε να το αντιμετωπίσουμε.

Πριν προχωρήσουμε παρακάτω να ζητήσω συγγνώμη γιατί δεν θυμάμαι αν το έκανα, δεν αναφέρθηκα στην ιδιότητα της Ελίνας Τσιρόγκα που μας έχει βοηθήσει πολύ με τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων των ερευνών. Είναι υποψήφια διδάκτορας στο ΤΕΑΠΗ και στατιστική αναλύτρια.

Να προχωρήσουμε στον Πέτρο Χαραβιτισίδη Επίκουρο Καθηγητή στο ΤΕΑΠΗ, του Πανεπιστημίου Αθηνών καλό συνάδελφο και συνεργάτη της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας σε πολλές από τις εκδηλώσεις της και τον ευχαριστούμε ιδιαίτερα για την αποψινή του παρουσία.

Πριν προχωρήσουμε σε αυτό, να πω ότι θα ήταν μαζί μας η κα Αλεξάνδρα Ανδρούσου, Καθηγήτρια στο ΤΕΑΠΗ, η οποία όμως όπως θα μας πει και ο Πέτρος Χαραβιτισίδης αντί της φυσικής της παρουσίας μας στέλνει ένα video νομίζω θα είναι πολύ χρήσιμο να το δούμε και αυτό.

Πέτρο έχεις τον λόγο.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Καλησπέρα και από εμένα. Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω άλλη μια φορά για την πρόσκληση, σε αυτές τις πολύ σημαντικές ημερίδες που γίνονται εδώ και αρκετά χρόνια εκ μέρους της ΔΟΕ και να σας ευχαριστήσω και εκ μέρους της Αλεξάνδρας Ανδρούσου, που αυτή τη στιγμή για σοβαρούς ιατρικούς λόγους δεν μπορεί να είναι στη σημερινή μας συνάντηση, αλλά επειδή ήθελε πάρα πολύ να συμμετέχει με ένα τρόπο, μας έχει στείλει και ένα video το οποίο θα το δούμε αμέσως μετά.

Βεβαίως επανερχόμαστε στο θέμα της σημερινής μας συνάντησης σε σχέση με τις συνεργατικές μορφές μάθησης, πολύ σημαντική και χρήσιμη η παρουσίαση του συναδέλφου του Νίκου Χανιωτάκη σε σχέση με τη βία στα

σχολεία γιατί μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον συζητάμε παιδαγωγικά ζητήματα και αυτό θα πρέπει να το έχουμε υπόψη μας.

Επίσης θα ήθελα να εκφράσω τη συμπαράστασή μου στους συναδέλφους οι οποίοι ταλαιπωρήθηκαν αυτές τις δυο τρεις ημέρες και τα συγχαρητήριά μου στη ΔΟΕ και στους υπόλοιπους συναδέλφους που συμμετείχαν σε όλες τις κινητοποιήσεις που ήταν απαραίτητες ούτως ώστε να αποκατασταθεί μια τεράστια αδικία που γίνεται αυτή τη στιγμή στους εκπαιδευτικούς.

Επίσης να το δούμε σα μια ευκαιρία να αναδειχθούν για ακόμη μια φορά με emphaticό τρόπο τα προβλήματα που υπάρχουν μέσα στα σχολεία και για τους τρόπους με τους οποίους πρέπει να τα επιλύσουμε και να αυξήσουμε την πίεσή μας ούτως ώστε αυτά να μην ξαναγίνουν, ή τουλάχιστον να προστατευτούν οι εκπαιδευτικοί μέσα σε αυτό το περιβάλλον το οποίο όπως περιγράφηκε και από τον συνάδελφο προηγουμένως είναι αρκετά διστοπικό, ιδιαίτερα μετά την πανδημία η οποία καθόρισε σε σημαντικό βαθμό και τις σχέσεις των εκπαιδευτικών με τα παιδιά και τα παιδιά μεταξύ τους, αλλά και με τις οικογένειες κυρίως των παιδιών όπως προειπώθηκε.

Θα ήθελα να προχωρήσουμε πρώτα πριν πάμε στην παρουσίαση της έρευνας στους νηπιαγωγούς, σε ένα σύντομο video 10 λεπτών που μας έχει στείλει η Αλεξάνδρα Ανδρούσου, να το δούμε ως εισαγωγικό σε σχέση με το θέμα μας και μετά θα προχωρήσω εγώ στην παρουσίαση της έρευνας σε σχέση με τα νηπιαγωγεία και στο σχολιασμό τους.

Προβάλλεται video

A. ΑΝΔΡΟΥΣΟΥ: Καλησπέρα σε όλους και όλες. Ξεκινώ ζητώντας συγνώμη για τη μη σύγχρονη παρουσία μου, δυστυχώς μια ανελαστική υποχρέωση με κάνει να σας μιλήσω ασύγχρονα, παρ' όλο που νομίζω ότι είμαι αρκετά συγχρονισμένη με όλα σας τα προβλήματα και με όλη σας την προβληματική φάση που διανύεται ως εκπαιδευτικοί και με την προβληματική φάση που διανύουμε στην εκπαίδευση γενικά.

Είμαι η Αλεξάνδρα Ανδρούσου Καθηγήτρια στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής Προσχολικής Ηλικίας και μαζί με τον Πέτρο Χαραβιτσίδα που είναι Επίκουρος στο Τμήμα μας έχουμε προετοιμάσει αυτή την

παρουσίαση σήμερα και έχουμε συνεργαστεί ιδιαίτερα με την Ελίνα Τσιρόγκα και την ευχαριστούμε για την στατιστική επεξεργασία των αποτελεσμάτων.

Συνεννοηθήκαμε με τον Πέτρο όπως άλλωστε είχαμε πει από την αρχή, να μιλήσω εγώ λίγο γενικότερα και ο Πέτρος να αναλύσει μαζί σας το ερωτηματολόγιο πιο συγκεκριμένα.

Κατ' αρχήν να πω ότι ευχαριστώ πάρα πολύ τη ΔΟΕ για την πρόσκληση και όλους τους συναδέλφους και τις συναδέλφισσες που έχουν φανταστεί και δημιουργήσει αυτή τη ζωντανή βιβλιοθήκη παιδαγωγικών ομιλιών και να δηλώσω ευθύς εξ αρχής ότι θεωρώ αυτό τον τρόπο με τον οποίο ένα συνδικαλιστικό όργανο με μια πολύ μακρά παράδοση, όπως η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας, προσπαθεί ταυτόχρονα να επιτελεί κι έναν παιδαγωγικό ρόλο, ότι είναι ό,τι σημαντικότερο μπορούμε να έχουμε και να κερδίσουμε από αυτές τις διαδικασίες.

Σε αυτό το ερωτηματολόγιο που κληθήκαμε να σχολιάσουμε έχει τεθεί ένα ζήτημα περί ομαδοσυνεργατικής, τρόπου με τον οποίο αυτή η ομαδοσυνεργατική μπορεί να στηρίξει την εκπαιδευτική διαδικασία και εσείς κληθήκατε να απαντήσετε αν θεωρείται εφικτή, αν θεωρείται βοηθητική και ούτω καθεξής.

Εγώ θα ήθελα να σχολιάσω λίγο πριν φτάσουμε στο πως απαντήσατε, λίγο να σκιαγραφήσω αυτό τον όρο, την ομαδοσυνεργατική δηλαδή. Είναι ένας όρος που συχνά τον χρησιμοποιούμε στα παιδαγωγικά μαθήματα, χρησιμοποιεί τον όρο αυτό το Υπουργείο Παιδείας πολύ συχνά και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής και θα έλεγα ότι εκτός από αυτό τον τρόπο να ορίσουμε στην ουσία τη συνεργασία σε ομάδες, υπάρχει κι ένας άλλος τρόπος να μιλήσουμε γι' αυτό.

Αυτός ο άλλος τρόπος είναι να σκεφτούμε τι είναι αυτή η πρόταση «συνεργασία σε ομάδες». Η πρόταση αυτή προϋποθέτει μια σειρά από πράγματα. Προϋποθέτει πρώτα απ' όλα στην εκπαιδευτική θεωρία του καθένα και της καθεμιάς μας να έχει μπει η αντίληψη και

να έχει ριζώσει ότι η μάθηση δεν είναι μια ατομική διαδικασία, αλλά είναι μια κοινωνική διαδικασία.

Δεν μαθαίνει ο καθένας μόνος του και μόνη της η καθεμιά μας, μαθαίνουμε ο ένας από τον άλλον και εξελισσόμαστε μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο και ένα κοινωνικό γίγνεσθαι.

Αυτή η μάθηση απαιτεί διαφορετικό τρόπο δουλειάς, διαφορετική διδακτική μεθοδολογία. Δεν μπορούμε να πετύχουμε μια μάθηση μέσα από τη συνεργασία εάν υιοθετούμε ένα μοντέλο διδασκαλίας που είναι κατά κάποιο τρόπο μονοπρόσωπο, που βρίσκεται ο εκπαιδευτικός ή η εκπαιδευτικός απέναντι στους μαθητές και στις μαθήτριες, με ένα και μόνο εγχειρίδιο και με μια τυφλή προσήλωση στο αναλυτικό πρόγραμμα.

Θα μου πείτε «η ομαδοσυνεργατική, η μάθηση μέσα από ομάδες απαιτεί να ξεφεύγουμε τελείως;». Κάθε άλλο. Απαιτεί από εμάς, όλους και όλες, να προσαρμόσουμε το αναλυτικό πρόγραμμα σε αυτό που πάρα πολύ συχνά και επί χρόνια προσπαθούμε να συζητήσουμε στο Πανεπιστήμιο στο πλαίσιο της κάθε τάξης.

Καμία τάξη δεν είναι ίδια με την άλλη, όπως καμία κοινωνική και ανθρώπινη ομάδα δεν είναι ίδια με την άλλη. Τα παιδιά φτάνουν στο σχολείο με διαφορετικά βιώματα, διαφορετικές ανάγκες και διαφορετικές προσδοκίες και από τα ίδια και από τους γονείς.

Άρα ο τρόπος δουλειάς μας είναι αυτός που θα επιτρέψει να δουλέψουμε με όλες τις ομάδες των παιδιών, χωρίς να πριμοδοτούμε τα παιδιά που είναι πιο έτοιμα για το σχολείο όπως μας έχει μάθει η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, γιατί ανήκουν σε τάξεις με υψηλό μορφωτικό κεφάλαιο και να προσπαθούμε να εντάσσουμε, να συμπεριλαμβάνουμε στην ομάδα της δουλειάς μας το σύνολο της τάξης.

Δουλεύοντας δηλαδή σε ομάδες, αυτός ο τρόπος δουλειάς μας δίνει τη δυνατότητα αυτό το πολυσχιδές, το πολυπαραγοντικό μας πλαίσιο κάθε φορά να μπορούμε φτιάχνοντας ομάδες, αλλάζοντας ομάδες, παίζοντας σε ομάδες, να δούμε διαφορετικές πτυχές της προσωπικότητας και των αναγκών των παιδιών της ομάδας μας.

Αυτό σημαίνει από εμάς έναν τελείως διαφορετικό σχεδιασμό και έναν τελείως διαφορετικό τρόπο χειρισμού στα νηπιαγωγεία ειδικά, του χώρου της τάξης. Ο χώρος της τάξης είναι κάτι πολύ σημαντικό και κάτι που λίγο συζητάμε μέσα στα μαθήματα ακόμη και του Πανεπιστημίου.

Ο χώρος είναι πολύ σημαντικός και δεν είναι μόνο οι γωνιές, ο παραδοσιακός τρόπος που έχουμε στο νηπιαγωγείο, αλλά είναι και ο τρόπος με τον οποίο επιτρέπουμε στα παιδιά να παράγουν τα ίδια γνώση μέσα από τις σχέσεις με άλλα παιδιά και σε σχέση με τον ίδιο τον χώρο.

Άρα η ομαδοσυνεργατική για να εφαρμοστεί χρειάζεται πρώτον να έχουμε πειστεί ότι η μάθηση δεν γίνεται με πομπό – δέκτη απλώς. Να έχουμε μια αντίληψη διαφορετική για τον χώρο της δουλειάς μας, να έχουμε θεωρήσει και να έχουμε πιστέψει ότι η κατανόηση και ανάλυση του πλαισίου είναι συνθήκη οπωσδήποτε και προϋπόθεση ταυτόχρονα για να δουλέψουμε με ουσιαστικό τρόπο.

Τέταρτο και κυριότερο είναι αυτό να το έχουμε βιώσει και εμείς. Εδώ έρχεται ένα ζήτημα που κατά τη γνώμη μου μας δυσκολεύει όλους και όλες πάρα πολύ: το γεγονός ότι όλοι και όλες έχουμε εκπαιδευτεί σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα που λίγο μας έμαθε έως και ελάχιστα τη συνεργασία και ποτέ δεν μας έμαθε τη συνεργασία στα πλαίσια μιας μαθησιακής διαδικασίας.

Μάθαμε να συνεργαζόμαστε παραδείγματος χάριν για να παίξουμε ένα παιχνίδι στην αυλή ή για να πάρουμε μια εκδρομή. Η συνεργασία μαθαίνεται και οι βάσεις της συνεργασίας μπαίνουν από πολύ νωρίς. Στο Πανεπιστήμιο στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής Προσχολικής Ηλικίας έχουμε προσπαθήσει και έχουμε υπερπολλαπλασιάσει τις εκπαιδευτικές διαδικασίες που οι φοιτητές και οι φοιτήτριές μας δουλεύουν σε ομάδες.

Είναι πολύ προφανές ότι κάθε φορά που ζητάμε κάποια αξιολόγηση και κάθε φορά που τους ζητάμε να μας πουν τι είναι αυτό που τους ενδιέφερε πιο πολύ, είναι ότι γνωρίστηκαν μεταξύ τους και ότι

δούλεψαν μαζί. Θέλω δηλαδή να πω με αυτό και να κλείσω ότι η έννοια της συνεργασίας κατακτιέται, πρώτον.

Δεύτερον ότι εμείς πρώτοι πρέπει να ορίσουμε πλαίσια συνεργασίας σαν αυτό που κάνουμε τώρα, δηλαδή το Πανεπιστήμιο συνεργάζεται με τους εκπαιδευτικούς και οι εκπαιδευτικοί με το Πανεπιστήμιο, δεν δουλεύουμε σαν παράλληλοι μονόλογοι. Να συνεργαστούμε σε δίκτυα εκπαιδευτικών μεταξύ μας, να αλληλοστηριχθούμε και να νιώσουμε εμείς να βιώσουμε πρώτα απ' όλα τα κέρδη αυτής της συνεργασίας για να μπορούσαμε να δουλέψουμε τη συνεργασία μέσα στις τάξεις μας.

Πολύ συχνά μια διαπίστωση που κι εσείς τη θέτετε στις απαντήσεις σας είναι ότι χρειάζεται περισσότερος χρόνος. Ναι, χρειάζεται περισσότερος χρόνος προετοιμασίας δικής μας. Προετοιμασίας και προεργασίας στο μυαλό μας κυρίως.

Σας διαβεβαιώ μετά από πάρα πολλά χρόνια εμπειρίας στο Πανεπιστήμιο αλλά και σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς ότι ο χρόνος που νομίζουμε ότι χάνουμε στις ομάδες, στην ουσία τον κερδίζουμε. Και κερδίζουμε από τη συνεργασία την κριτική σκέψη, την καλύτερη κατανόηση, την ευχαρίστηση, τη δημιουργικότητα και τη μείωση της ματαίωσης της δική μας.

Αυτά τα λίγα ήθελα να σας πω που θα σας έλεγα έτσι κι αλλιώς σε ένα πιο διαλογικό σχήμα. Λυπάμαι που δεν θα είμαι μαζί σας, ευχαριστώ για τη διευκόλυνση τους συναδέλφους της ΔΟΕ και σας αφήνω να συνεχίσετε τη συζήτηση με τον Πέτρο Χαραβιτσίδη και τους άλλους εκλεκτούς συναδέλφους. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Οπότε Πέτρο συνεχίζεις εσύ μετά από αυτό το πολύ ενδιαφέρον video.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Συνεχίζω εγώ με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας που έγινε στους νηπιαγωγούς, αφού πω κατ' αρχήν ότι θα δείτε ότι έχουμε ανάλογα αποτελέσματα σε σχέση με το δημοτικό σχολείο, που κάποιες φορές ενώ η προσδοκία μας θα ήταν σε κάποια σημεία να είναι διαφορετικά από αυτό που θα περιμέναμε κυρίως σε σχέση με την ύλη και την αγωνία σε σχέση με τον χρόνο που χρειαζόμαστε, στο νηπιαγωγείο θα περίμενε κανείς ότι

εδώ δεν έχει μετακινηθεί τόσο πολύ αυτή η ένταση, αλλά θα δείτε ότι στην έρευνα και εκεί έχουμε ένα σοβαρό ζήτημα που πρέπει να αντιμετωπίσουμε λόγω της πίεσης που υφίστανται αυτή τη στιγμή και οι νηπιαγωγοί.

Η έρευνα είναι πανελλαδική και αυτή, έγινε με την ευθύνη της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδας και την ανάλυση των δεδομένων την έκανε η Ελίνα Τσιρόγκα που είναι απόψε μαζί μας και είναι και νηπιαγωγός, οπότε κι αυτή θα μπορεί να καταθέσει την εμπειρία της σε σχέση με την ανάλυση των δεδομένων, αλλά και την εμπειρία της με τα νηπιαγωγεία τα οποία έχει παρακολουθήσει και έχει συνεργαστεί.

Σχεδιάστηκε και διενεργήθηκε από τον 5^ο του '22 έως τον 1^ο του '23 από τη Διδασκαλική Ομοσπονδία της Ελλάδας μέσω ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων με 21 ερωτήσεις, μέσω e-mail που διακινήθηκαν βέβαια στα σχολεία πανελλαδικά.

Σε αυτή την έρευνα συμμετείχαν 556 νηπιαγωγοί. Σε σχέση με τα βασικά στοιχεία, δεν είναι κάτι που μας εκπλήσσει το μεγαλύτερο ποσοστό είναι γυναίκες το ποσοστό είναι 97,30% σε σχέση με το φύλο, ελάχιστοι είναι άνδρες. Διευθυντική θέση, θέση Προϊσταμένης νηπιαγωγείου κατέχει ένα ποσοστό σημαντικό 65%. Οι περισσότερες νηπιαγωγοί είναι μόνιμες, έχουν μια μόνιμη σχέση εργασίας, τα χρόνια υπηρεσίας τα βλέπετε κάτω δηλαδή έχουμε ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό το μεγαλύτερο που κυμαίνεται ανάμεσα στα 16 έως 25 χρόνια, αλλά έχουμε και νηπιαγωγούς σε μικρότερη εκπροσώπηση που ξεκινάνε να δουλέψουν ή έχουν λίγα χρόνια υπηρεσίας και σε σχέση με τις ειδικότητες το 96,22% είναι Π.Ε. 60 δηλαδή νηπιαγωγοί.

Επίσης έχουμε νηπιαγωγούς που εκτός από το βασικό τους πτυχίο, κατέχουν κι ένα δεύτερο πτυχίο σε ποσοστό 8,27% και μεταπτυχιακό σε ποσοστό 28,06%. Με βάση τα δημογραφικά στοιχεία έχουμε νηπιαγωγούς πρωινού, νηπιαγωγούς ολοήμερου, κυρίως νηπιαγωγούς πρωινού ωραρίου. Η πλειονότητά τους σε ποσοστό 69,78% είναι σε νηπιαγωγείο πολυθέσια και ο αριθμός των μαθητών κυμαίνεται από 1 έως 15 σε ποσοστό 29,5%, 16 έως 20 σε ποσοστό 32,91%, και περισσότερα από 20 σε ποσοστό 33,37% δηλαδή έχουμε μια ισοκατανομή.

Αρκετές νηπιαγωγοί έχουν διδάξει για δεύτερη χρονιά στην τάξη σε ποσοστό 64%. Αυτό νομίζω ότι είναι σημαντικό να το δούμε ως παράγοντα

για να δούμε αργότερα αν αυτό διευκολύνει την ανάπτυξη των ομαδοσυνεργατικών διαδικασιών μέσα στην τάξη. Έχουμε όμως κι ένα ποσοστό 30% που διδάσκει πρώτη φορά στη συγκεκριμένη τάξη.

Φυσικά σε σχέση με τις περιοχές η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία υπερεκπροσωπείται, το μεγαλύτερο ποσοστό είναι στην Αττική με 28,27% και με 25,19% στην Κεντρική Μακεδονία. Ακολουθούν οι υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας σε μικρότερο ποσοστό και επίσης σε σχέση με την εντοπιότητα επίσης το μεγαλύτερο ποσοστό κατάγονται από την περιοχή στην οποία δουλεύουν και σε σχέση με τις περιοχές βλέπουμε μια ισοκατανομή ανάμεσα στην αγροτική, ημιαστική, αστική και στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Στη διαφάνεια αυτή αρχίζει και εξειδικεύεται λίγο ο τρόπος με τον οποίο θέτει και αναλύει το ερωτηματολόγιο τις ομαδοσυνεργατικές πρακτικές, δηλαδή τις συνδέει με αυτούς τους άξονες, με αυτούς τους παράγοντες και εμμέσως διαφαίνεται ότι αρχίζει και οριστικοποιείται με βάση το ερωτηματολόγιο εννοώ το τι μπορεί να εννοούν οι εκπαιδευτικοί ομαδοσυνεργατικές πρακτικές.

Βλέπουμε ότι η συζήτηση με τους μαθητές και τις μαθήτριες για την ανάλυση προβλημάτων καθημερινότητας σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό 83,51% υιοθετείται από τους νηπιαγωγούς, όπως και οι γωνιές διαφορετικών δραστηριοτήτων είναι κάτι που θεωρείται λίγο δεδομένο στο νηπιαγωγείο.

Λιγότερο έχουμε την παρουσίαση ομαδικών εργασιών στην τάξη, ή την εργασία σε μικρές ομάδες όπου βλέπουμε ότι πολλές φορές αυτό γίνεται περιστασιακά. Οι ομαδικές εργασίες επίσης σε σταθερή βάση είναι σε ένα ποσοστό 25,27% ενώ περιστασιακά βλέπουμε ότι το ποσοστό είναι πολύ μεγάλο 70,25%. Το αν αυτή η διδασκαλία στην παρεούλα ακολουθείται από ατομικές εργασίες επίσης βλέπουμε ότι το ποσοστό επίσης εδώ είναι μικρό.

Πρακτικές όπως το Συμβούλιο ή η Συνέλευση της τάξης προφανώς εδώ υπονοείται και η παιδαγωγική Φρενέ εντάσσεται μέσα σε αυτό, βλέπουμε ότι εντάσσεται πλέον στα νηπιαγωγεία, δηλαδή έχουμε ένα ποσοστό 36% που οι συναδέλφισσες εντάσσουν συστηματικά και σταθερά το Συμβούλιο και τη Συνέλευση της τάξης, ενώ ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό 40,65% το εντάσσει περιστασιακά.

Οι σταθερές θέσεις επίσης των παιδιών στα τραπέζια και στις εργασίες εμφανίζει ένα ποσοστό 35% σε σταθερότητα και ένα μικρότερο ποσοστό 23,74% περιστασιακά.

Σε σχέση με τους αναπληρωτές και μόνιμους εκπαιδευτικούς νηπιαγωγούς βλέπουμε ότι δεν έχουμε σημαντικές διαφοροποιήσεις. Προφανώς σε κάποια σημεία στους δείκτες βλέπουμε ότι οι μόνιμοι εκπαιδευτικοί αναπτύσσουν κάποιους δείκτες σε μεγαλύτερη έκταση, όπως η συζήτηση με τους μαθητές για την ανάλυση και επίλυση προβλημάτων της σχολικής καθημερινότητας ή τις γωνίες διαφορετικών δραστηριοτήτων, ή την παρουσίαση -επίσης εδώ έχουμε μια σημαντική διαφοροποίηση- ομαδικών εργασιών στην τάξη, ή την εργασία σε μικρές ομάδες.

Στους υπόλοιπους δείκτες είμαστε πάρα πολύ κοντά, ακόμη και στους δείκτες που έχουν σχέση με το Συμβούλιο της τάξης ή τη διδασκαλία στην παρούσα.

Με κριτήριο την εμπειρία βλέπουμε εδώ ότι έχουμε κάποια διαφοροποίηση, δηλαδή οι νηπιαγωγοί με τα περισσότερα χρόνια υπηρεσίας αναπτύσσουν περισσότερες πρωτοβουλίες σε σχέση με την ανάλυση και επίλυση προβλημάτων της σχολικής πραγματικότητας. Επίσης βλέπουμε μια διαφοροποίηση στην παρουσίαση ομαδικών εργασιών, εδώ έχουμε μια διαφορά σημαντική καθώς αυξάνονται τα χρόνια εμπειρίας, την εργασία επίσης σε μικρές ομάδες. Εδώ βλέπουμε ότι οι νηπιαγωγοί με περισσότερα χρόνια εμπειρίας υιοθετούν περισσότερο τέτοιου είδους πρακτικές.

Στους υπόλοιπους δείκτες δεν βλέπουμε πολύ σημαντικές διαφοροποιήσεις. Μια μικρή σημαντική όμως διαφοροποίηση υπάρχει σε σχέση με το Συμβούλιο και την Συνέλευση της τάξης και στους υπόλοιπους δείκτες νομίζω ότι είμαστε αρκετά κοντά.

Σε σχέση με τις σπουδές. Εδώ βλέπουμε μικρές πάλι διαφοροποιήσεις δηλαδή σε σχέση με τους εκπαιδευτικούς οι οποίοι έχουν ένα βασικό πτυχίο έχουν επιπλέον σπουδές, αλλά δεν εμφανίζεται εδώ το κριτήριο αυτό ως σε ένα βασικός παράγοντας ο οποίος επηρεάζει σημαντικά την ανάπτυξη τέτοιων πρωτοβουλιών σε σχέση με τις ομαδοσυνεργατικές διαδικασίες.

Εδώ έχουμε ένα δείκτη σε σχέση με το πρωινό και το Ολοήμερο τμήμα, οι αναλογίες αυτές δείχνουν ότι περίπου οι νηπιαγωγοί δουλεύουν με τον ίδιο τρόπο στο πρωινό και στο Ολοήμερο. Εδώ μπορεί να έχουμε διαφορετικούς δείκτες στο δημοτικό με την έννοια ότι στο δημοτικό ειδικά το Ολοήμερο πρόγραμμα εμφανίζεται πιο ελεύθερο τουλάχιστον έτσι θέλουμε να πιστεύουμε σε σχέση με το πρωινό, στους νηπιαγωγούς όμως δεν βλέπουμε αυτές τις σημαντικές διαφοροποιήσεις.

Το κριτήριο ότι «απέκτησα εμπειρία και ξαναδίδασκα πέρσι» έχει κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις κυρίως από ό,τι βλέπετε στη συζήτηση με τους μαθητές έχουμε μια μικρή θα έλεγα διαφορά στις γωνίες των δραστηριοτήτων και δεν έχουμε σημαντικές αποκλίσεις στους υπόλοιπους άξονες.

Εδώ επίσης έχει ενδιαφέρον και συνομιλεί νομίζω σε πολύ σημαντικό βαθμό όλο αυτό με τα ευρήματα που έχουμε από το δημοτικό. Ένας παράγοντας ανασχετικός σε σχέση με την εφαρμογή των ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης προφανώς είναι και για τους νηπιαγωγούς όπως και για τους δασκάλους της Πρωτοβάθμιας το πλήθος των παιδιών της τάξης. Βλέπουμε εδώ ότι το «πολύ» είναι στο 70,38% και καταλαμβάνει 23,34% το «αρκετά».

Οι χώροι, οι υποδομές βλέπουμε ότι παίζουν ένα πολύ σημαντικό ρόλο καθώς θεωρούν οι συναδέλφισσες νηπιαγωγοί ότι περιορισμοί που θέτουν οι χώροι και ο τρόπος με τον οποίο έχουν συγκροτηθεί αυτοί οι χώροι στα νηπιαγωγεία περιορίζουν πάρα πολύ αυτή τη δυνατότητα.

Ο επόμενος δείκτης οι διαφορετικές ανάγκες των παιδιών της τάξης που σε ένα πολύ σημαντικό θα έλεγα κοντά στο 50% τοποθετούνται οι νηπιαγωγοί ότι αυτός ο παράγοντας είναι ανασχετικός στην εφαρμογή ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης, νομίζω ότι είναι κάτι που πρέπει να το δούμε και να το συζητήσουμε, δηλαδή υπάρχει η θεώρηση εδώ ότι εφόσον έχουμε παιδιά διαφορετικών αναγκών, διαφορετικών ταχυτήτων, διαφορετικών δυνατοτήτων θα έλεγα ότι αυτός ο παράγοντας μπορεί να δυσκολεύει στις ομαδικές συνεργασίες μάθησης.

Αυτό μας οδηγεί και σε μια αντίληψη ότι θα πρέπει να δούμε τη συνεργασία με μια κριτική ματιά και με μια θέαση για το πώς μπορούμε να την αντιληφθούμε μέσα στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής πράξης και το τι υλικό θα

πρέπει να προσφέρουμε στα παιδιά και τις προτάσεις εκπαιδευτικού σχεδιασμού, ούτως ώστε πράγματι αυτές οι διαφορετικές ανάγκες να αντιμετωπίζονται με ένα τρόπο, αλλά και να δίνεται παράλληλα σε όλα τα παιδιά η δυνατότητα στο να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες και τις ικανότητες που αυτά έχουν.

Βεβαίως εδώ έχουμε και το ζήτημα των ειδικοτήτων που επηρεάζει σημαντικά από ό,τι φαίνεται σε ποσοστό πολύ έως αρκετά την ανάπτυξη των ομαδοσυνεργατικών διαδικασιών μέσα στο νηπιαγωγείο. Τα τελευταία χρόνια με την εισαγωγή των ειδικοτήτων αυτό πλέον είναι μια πραγματικότητα, άρα είναι κάτι το οποίο εμφανίζεται στους νηπιαγωγούς σε ένα αρκετά μεγάλο πρόβλημα για την ανάπτυξη τέτοιου είδους δραστηριοτήτων.

Η επιμόρφωση επίσης των εκπαιδευτικών πάνω σε αυτούς τους τομείς κατέχει ένα σημαντικό ποσοστό, θεωρούν δηλαδή οι συναδέλφισσες ότι χρειάζεται πραγματικά επιμόρφωση σε αρκετά μεγάλο ποσοστό υπάρχει αυτή η ανάγκη ούτως ώστε να μπορέσουν να διαχειριστούν προφανώς αυτό που λένε πιο πάνω τις διαφορετικές ανάγκες των παιδιών της τάξης, αλλά και να πάρουν παιδαγωγικά εργαλεία ούτως ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στη συγκεκριμένη απαίτηση.

Το επόμενο πολύ ενδιαφέρον που εμφανίζεται πλέον από το νηπιαγωγείο είναι οι υψηλές απαιτήσεις για το Δημοτικό. Δηλαδή βλέπουμε ότι εδώ μετακυλύεται μια κατάσταση στις βαθμίδες εκπαίδευσης από το Λύκειο στο Γυμνάσιο, από το Γυμνάσιο στο Δημοτικό και τώρα και στο νηπιαγωγείο που θεωρούσαμε ότι είναι μια βαθμίδα εκπαίδευσης η οποία εν πάση περιπτώσει θα μπορούσε να δουλέψει με λιγότερη πίεση και άγχος σε σχέση με τις απαιτήσεις της διδακτέας ύλης που θα δούμε και λίγο πιο κάτω, αλλά εδώ βλέπουμε ότι αυτή η πίεση κατέχει ένα πολύ σημαντικό παράγοντα και λειτουργεί ως ανάσχεση στο να αναπτύξουν οι εκπαιδευτικοί συνεργατικές μορφές μάθησης και θα δούμε πιο κάτω ότι αυτό συνδέεται με την έλλειψη χρόνου και τα λοιπά.

Έχουμε ανάλογο εύρημα και στο Δημοτικό, συμφωνούν όλοι οι εκπαιδευτικοί ότι η διδασκαλία των γνωστικών αντικειμένων με ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης σε σχέση με τις μετωπικές μορφές διδασκαλίας απαιτεί προφανώς περισσότερο διδακτικό χρόνο.

Εδώ έκανε ήδη μια αναφορά η κα Ανδρούσου σε σχέση με τον περισσότερο διδακτικό χρόνο, προφανώς αυτό σχετίζεται με περισσότερη προετοιμασία και με περισσότερη τεχνογνωσία σε σχέση με το πώς θα διαχειριστεί ο εκπαιδευτικός και αν αυτός ο περισσότερος διδακτικός χρόνος συνδέεται κυρίως με την αγωνία του αν θα καλυφθεί η ύλη ή δεν θα καλυφθεί, καταλαβαίνετε έχουμε ένα ερώτημα το οποίο θα πρέπει να το συζητήσουμε και να το σκεφτούμε στο πλαίσιο της αντίληψής μας για τον χρόνο που χρειάζεται και τότε αυτός ο χρόνος είναι ποιοτικός ή δεν είναι.

Άρα εδώ βλέπουμε ότι εξειδικεύεται αυτή η διαφάνεια, βλέπουμε ότι οι περισσότεροι σχεδόν νηπιαγωγοί ακόμη και τη σχέση εργασίας που έχουν, ακόμη και το τμήμα, ακόμη και σε σχέση με τις σπουδές τους ή την εμπειρία τους, ακόμη κι αν έχουν διδάξει πρώτη ή δεύτερη φορά βλέπουμε ότι υπάρχει μια συμφωνία της απαίτησης περισσότερου διδακτικού χρόνου.

Έχουμε μικρές διαφοροποιήσεις παραδείγματος χάριν βλέπετε τη διαφορά στη σχέση εργασίας σε σχέση με τις σπουδές, εκεί έχουμε κάποιες διαφοροποιήσεις, ακόμη και σε σχέση με την εμπειρία. Υπάρχει όμως μια συμφωνία ότι προφανώς αυτές οι μορφές μάθησης απαιτούν περισσότερο χρόνο.

Ζητήματα και προβλήματα που προκύπτουν σε σχέση με τις ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης είναι ο προβλεπόμενος από τη νομοθεσία μέγιστος αριθμός μαθητών. Άρα μπαίνει εδώ πάλι έντονα, εμφατικά και σε πολύ μεγάλο ποσοστό ότι ο αριθμός των μαθητών δυσκολεύει αυτές τις μορφές μάθησης.

Η διοικητική πίεση τη βλέπουμε εδώ πάρα πολύ έντονα και στα νηπιαγωγεία σε μεγάλο ποσοστό. Δηλαδή πάρα πολλοί εκπαιδευτικοί το ξέρουμε τα τελευταία χρόνια και ιδιαίτερα προϊστάμενες ή διευθυντές σχολείων έχουν τεράστια διοικητική πίεση και οι νηπιαγωγοί που δεν έχουν και απαλλαγή ωραρίου καταλαβαίνετε ότι αυτό λειτουργεί ως ανασχετικός παράγοντας στο να σχεδιάσουν και να αναπτύξουν ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης.

Το άγχος της ύλης και του αναλυτικού προγράμματος με μικρότερη ένταση εμφανίζεται και στο νηπιαγωγείο και αυτό είναι πολύ σημαντικό. Γιατί αισθάνονται οι συναδέλφισσες νηπιαγωγοί ότι πιέζεται το αναλυτικό πρόγραμμα στο να καλυφθούν οι μαθησιακοί στόχοι και αυτό τους

δημιουργεί μια αρνητική στάση απέναντι στο να αναπτύξουν ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης.

Πιθανό αυτό -υποθέτω εγώ, είναι δική μου υπόθεση- ότι συνδέεται και με τις πρόσφατες εξελίξεις σε σχέση με την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών ή ακόμη και τις μετρήσεις που πλέον έχουμε σε σχέση με το PISA δηλαδή το πώς τα παιδιά κατακτούν τη γνώση. Μπαίνει πάλι το ερώτημα από την αρχή και θα πρέπει να το συζητήσουμε.

Επίσης συζητάμε το νηπιαγωγείο για το ανταγωνιστικό πλαίσιο του εκπαιδευτικού συστήματος. Είναι κάτι το οποίο θα περίμενε κανείς ότι στην βαθμίδα αυτή της μάθησης τα ποσοστά «συμφωνώ απόλυτα» ή «συμφωνώ ελάχιστα» θα ήταν πολύ μικρότερα. Βλέπουμε μια συμπίεση της πίεσης προς τις κάτω βαθμίδες του νηπιαγωγείου.

Όλες οι συναδέλφισσες συμφωνούν ότι η ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης έχουν πολλαπλά οφέλη. Τα οφέλη αυτά εστιάζονται κυρίως στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, στην επίλυση προβλημάτων της καθημερινότητας, στη διαχείριση των συναισθημάτων, στην έκφραση, στα ενδιαφέροντα των παιδιών, στη συμμετοχή των μαθητών που είναι πιο αφανείς μέσα στην τάξη.

Λιγότερο όμως και αυτό έχει ενδιαφέρον στην κατανόηση εννοιών και στην επίτευξη γνωστικών στόχων του αναλυτικού προγράμματος. Άρα υπάρχει εδώ μια αντίληψη στην πλειοψηφία ότι μέσα από αυτές τις μορφές μάθησης μπορούμε να αναπτύξουμε κοινωνικές σχέσεις και τα παιδιά να μπορούν να διαχειριστούν καλύτερα τα συναισθήματά τους και τη σχέση μεταξύ τους και να εκφραστούν ακόμη τα παιδιά τα οποία έχουν δυσκολία στο να εκφράζονται μέσα στο πλαίσιο της τάξης.

Αλλά από την άλλη σε σχέση με την κατανόηση εννοιών και στην επίτευξη γνωστικών στόχων του αναλυτικού προγράμματος η αποτελεσματικότητα αυτών των ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης μειώνεται. Και μειώνεται αισθητά.

Δηλαδή αν δείτε στην ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων το ποσοστό είναι 78,89% ενώ στην επίτευξη γνωστικών στόχων του αναλυτικού προγράμματος το πολύ είναι στο 40,25%. Η αποτελεσματικότητα παραδοσιακών μορφών μάθησης διδασκαλίας βλέπετε ότι μειώνεται κατά πολύ

το ποσοστό, δηλαδή συμφωνούν οι νηπιαγωγοί, το πολύ είναι μόνο 69% δηλαδή υπάρχει μια καθαρή αμφισβήτηση των παραδοσιακών μορφών μάθησης σε σχέση με τις συνεργατικές μορφές μάθησης.

Άρα υπάρχει μια απόλυτη συνείδηση στους συναδέλφους ότι προφανώς οι συνεργατικές μορφές μάθησης είναι περισσότερο αποτελεσματικές. Εδώ η διαφοροποίηση είναι πάρα πολύ σημαντική.

Εδώ βλέπουμε κι ένα πίνακα που περιγράφει κατά πόσο οι ομαδοσυνεργατικές μορφές μάθησης σε σχέση με τις παραδοσιακές έχουν μια τεράστια διαφοροποίηση σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους και στους συγκεκριμένους άξονες στους οποίους θέσαμε εδώ. Βλέπετε δηλαδή ότι οι παραδοσιακές μορφές μάθησης σε όλους τους άξονες είναι πιο χαμηλά είναι πιο κάτω και σε κάποιους με πολύ μεγάλη διαφορά.

Εδώ το βλέπουμε και σε σχέση με το βασικό πτυχίο και σε σχέση με τις σπουδές τις διαφοροποιήσεις οι οποίες δεν είναι πολύ μεγάλες βέβαια.

Το πόσο είναι δυνατό να εφαρμόσουμε τέτοιες μορφές μάθησης. Έχουμε περίπου το ίδιο ποσοστό που είχαμε και στο Δημοτικό σχολείο, λίγο μεγαλύτερο είναι εδώ τώρα στο νηπιαγωγείο 6,3% στα 10. Το πόσο είναι δυνατή, εδώ εξειδικεύεται αυτή η εφαρμογή, βλέπετε ότι η σχέση εργασίας μεταξύ αναπληρωτών και μονίμων επίσης είναι ανάλογη. Σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών επίσης έχουμε μικρές διαφοροποιήσεις, νομίζω ότι δεν έχουμε στατιστικά μεγάλες διαφορές.

Κλείνω συμπερασματικά λέγοντας κάποια πράγματα τα οποία ίσως μπορούμε να τα κρατήσουμε και στη συζήτηση. Κατ' αρχήν δεν έχουμε μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των αναπληρωτών και μόνιμων συναδέλφων, ούτε αυτών που έχουν κάποια τυπικά προσόντα παραπάνω από το βασικό τους πτυχίο.

Επίσης η εργασιακή εμπειρία δεν εμφανίζει πολύ μεγάλες διαφοροποιήσεις. Έχουμε κάποιες διαφοροποιήσεις μικρές στους νηπιαγωγούς που έχουν περισσότερα χρόνια υπηρεσίας. Αυτό που νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό να κρατήσουμε είναι ότι οι δυσκολίες που θέτουν οι νηπιαγωγοί στην εφαρμογή είναι ο αριθμός των μαθητών, πρώτος παράγοντας. Ο χώρος που είναι διαμορφωμένος μέσα στο πλαίσιο του νηπιαγωγείου, οι διαφορετικές ανάγκες των μαθητών τους, η επιμόρφωση και οι απαιτήσεις τους για το

Δημοτικό καθώς θα προχωρήσουν τα παιδιά βαθμίδα και τέλος η διοικητική πίεση.

Η αποτελεσματικότητα των μορφών μάθησης είναι κυρίως στην ανάπτυξη των κοινωνικών σχέσεων, των ζητημάτων συμπεριφοράς και στη διαχείριση προβλημάτων. Λιγότερο είναι στην κατανόηση εννοιών και στην επίτευξη γνωστικών στόχων.

Βεβαίως σε όλους τους δείκτες οι συνεργατικές μορφές μάθησης υπερτερούν σε σχέση με τις παραδοσιακές. Σε όλους τους επιμέρους τομείς οι μέσοι όροι των ομαδοσυνεργατικών είναι πιο υψηλοί από τους παραδοσιακούς. Πιο συγκεκριμένα σε σχέση με τις σπουδές οι νηπιαγωγοί με επιπλέον σπουδές εμφανίζουν οριακά πιο υψηλούς μέσους όρους αποτελεσματικότητας των ομαδοσυνεργατικών με στατιστικά σημαντικές διαφορές σε όλους σχεδόν τους επιμέρους τομείς. Η εμπειρία επίσης παίζει ένα ρόλο, οι λιγότερο έμπειρες εμφανίζουν περισσότερους υψηλούς μέσους όρους σε σχέση με τις υπόλοιπες.

Βλέπουμε εδώ ότι ενώ υπάρχει μια αναγνώριση της σημαντικότητας και της σπουδαιότητας των ομαδοσυνεργατικών μορφών μάθησης προσκρούει αυτή η αντίληψη, αυτή η πεποίθηση των νηπιαγωγών σε πάρα πολλές αγκυλώσεις που υπάρχουν σε σχέση με τη δομή και το περιεχόμενο του εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά θεωρώ ότι προσκρούει σε ένα βαθμό και στις αντιλήψεις μας για το πώς αυτές οι μορφές μάθησης είναι αποτελεσματικές στο πλαίσιο της γνωστικής ανάπτυξης των μαθητών ούτως ώστε να δοθεί περισσότερος χρόνος και χώρος και από εμάς τους ίδιους, ούτως ώστε να τους αναπτύξουν με τον καλύτερο τρόπο.

Θα ήθελα τώρα κλείνοντας να δώσω τον λόγο στην Ελίνα Τσιρόγκα ως νηπιαγωγό να μας πει κι αυτή κάποια πράγματα που θα ήθελε να συμπληρώσει σε σχέση με αυτά που είπα. Ευχαριστώ.

Ε. ΤΣΙΡΟΓΚΑ: Κατ' αρχήν η δεύτερή μου ιδιότητα είναι νηπιαγωγός και έχω ειδικότητα στη Δευτεροβάθμια. Επειδή έκανα την ανάλυση και στις δυο έρευνες, τα αποτελέσματα είναι παράλληλα. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι έχουμε πολύ κοινούς δείκτες και στις δυο έρευνες, το νούμερο ένα ενδιαφέρον για εμένα έχει να κάνει με τους δείκτες αποτελεσματικότητας. Η συντριπτική πλειοψηφία των συναδέλφων εκτιμούν ότι οι ομαδοσυνεργατικές μέθοδοι είναι σταθερά πιο

αποτελεσματικές σε όλους σχεδόν τους τομείς, σε σχέση με τις παραδοσιακές. Είναι οι δυο διαφάνειες με τις όρθιες μπάρες που δείξαμε.

Αυτό είναι πάρα πολύ ενδιαφέρον σε σύγκριση με τον βαθμό εφαρμογής που είναι χαμηλός. Δηλαδή ενώ πιστεύουν οι συνάδελφοι, πιστεύουμε όλοι στην αποτελεσματικότητα μόλις καλούμαστε να τις εφαρμόσουμε στην πράξη και να δούμε πόσο αυτό είναι εφικτό, εκεί ο βαθμός εφαρμογής είναι 6 στα 10. Είναι χαμηλός βαθμός εφαρμογής, είναι λίγο πάνω από το 5.

Το δεύτερον πολύ ενδιαφέρον σημείο έχει να κάνει με τον αριθμό μαθητών. Γιατί όλοι ορίζουμε ότι η μεγαλύτερη δυσκολία είναι ο μεγάλος αριθμός και αυτό μόλις το συγκρίνουμε με τον αριθμό των μαθητών που έχουν οι συνάδελφοι που συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια τη χρονιά που συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο, βλέπουμε ότι ακόμη κι όταν έχουν λιγότερα παιδιά μπορούν και εντοπίζουν ότι παρ' όλα αυτά το πρόβλημα είναι τα πολλά παιδιά.

Αυτή η σύγκριση δεν έρχεται να δηλώσει κάποιος ότι το πρόβλημα είναι τα πολλά παιδιά γιατί εκείνη τη χρονιά είχε πολλά παιδιά οπότε είναι μια δήλωση επηρεασμένη από τη συνθήκη μόνο, είναι μια πολύ συγκεκριμένη και πολύ τεκμηριωμένη άποψη τα πολλά παιδιά έχουν μια μεγάλη δυσκολία στην εφαρμογή ομαδοσυνεργατικών μεθόδων.

Αυτά είναι τα δυο τρία βασικά που ήθελα να πω σε επίπεδο σύγκρισης. Πήγαν πολύ παράλληλα τα αποτελέσματα δηλαδή την ώρα που έκανα εγώ την ανάλυση μου ήταν πάρα πολύ ενδιαφέρον.

Επίσης να πω ένα πάρα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο για το νηπιαγωγείο, ότι η μόνη διαφοροποίηση στο βαθμό εφαρμογής που εμφανίστηκε, είναι πάλι σε σχέση με τον αριθμό των παιδιών. Οι νηπιαγωγοί δηλαδή που έχουν λιγότερα παιδιά τη στιγμή που συμπληρώνουν το ερωτηματολόγιο, έχουν και υψηλότερο βαθμό εφαρμογής των ομαδοσυνεργατικών μεθόδων.

Ευχαριστώ πάρα πολύ έτσι κι αλλιώς τη ΔΟΕ γι' αυτή την ευκαιρία γιατί ήταν πάρα πολύ ενδιαφέροντα τα στοιχεία που ανέλυσα, οπότε το απόλαυσα πραγματικά πάρα πολύ. Έχουμε δρόμο μπροστά μας, ενδιαφέρον δρόμο εννοώ κατά τη γνώμη μου.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Εμείς ευχαριστούμε Ελίνα, θα περάσουμε τώρα στο κομμάτι των ερωτήσεων. Δεν ξέρω αν κάποιος θέλει πριν από αυτό να προσθέσουμε κάτι, αλλιώς προχωράμε με τις ερωτήσεις.

Θα ξεκινήσω από μια ερώτηση η οποία δεν είναι στο πνεύμα, θα την αναφέρω και θα μου επιτρέψετε να δώσω εγώ μια απάντηση αρχικά γιατί νομίζω περισσότερο αναφέρεται στο Συνδικάτο και λιγότερο στους ομιλητές.

«Γιατί θεωρείται τόσο κακή η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών; Σε όλους τους κλάδους οι υπάλληλοι δεν αξιολογούνται; Ξέρετε πόσοι εκπαιδευτικοί έχουν σοβαρά ψυχοπαθητικά προβλήματα κι όμως μπαίνουν σε τάξεις και έρχονται σε επαφή με μαθητές; Πρόσφατο παράδειγμα ο εκπαιδευτικός στην Αλεξανδρούπολη. Επιπλέον μήπως θα έπρεπε να γίνεται η αξιολόγηση από διευθυντές και συμβούλους άλλων περιοχών από αυτές που ανήκουν οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι αξιολογούνται;» Αυτό είναι το ερώτημα που κάνει η συνάδελφος.

Θα μου επιτρέψετε επειδή η σημερινή εκδήλωση όπως και όλες οι ανάλογες εκδηλώσεις είναι με επίκεντρο φυσικά και με θέμα την αξιολόγηση στο Νόμο 4692 και 4823 τόσο την εσωτερική και εξωτερική στην οποία ανήκει η ομάδα αυτή των εκδηλώσεων, όσο και η γενικότερη δράση της Ομοσπονδίας όλο αυτό τον καιρό ενάντια και στην ατομική αξιολόγηση.

Ανεξαρτήτως των απόψεων που υπάρχουν μέσα στον κλάδο και είναι πολλές και άκρως ενδιαφέρουσες, η θέση της Ομοσπονδίας που έχει προτάσεις να το πούμε κι αυτό, είναι ενάντια στην αξιολόγηση των συγκεκριμένων νόμων. Το αν και με ποια μορφή θα μπορούσε να είναι μια ενδεδειγμένη μορφή, είναι αντικείμενο μιας άλλης συζήτησης. Επομένως νομίζω ότι και η συνάδελφος που κάνει την ερώτηση, για να είναι εδώ μέσα σήμερα και να παρακολουθεί την εκδήλωση, έχει καταλάβει πόσο κακή -για να χρησιμοποιήσω τη δική της φρασεολογία- είναι η αξιολόγηση των Νόμων 4692 και 4823.

Να πω επίσης ότι η απλούστευση που γίνεται από πάρα πολλούς, δηλαδή η ανίχνευση των προβλημάτων που ενδεχομένως παρουσιάζει οποιοσδήποτε εκπαιδευτικός στη συμπεριφορά του και στην ψυχολογία του, δεν έχουν να κάνουν με την αξιολόγηση. Δεν είναι αυτό το αντικείμενο της αξιολόγησης. Γιατί υποτίθεται ότι η αξιολόγηση -και βάζω το «υποτίθεται» γιατί

το εννοούμε ως Διδασκαλική Ομοσπονδία σε σχέση με τις προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας- έχει να κάνει με τη βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος και το να ανιχνεύσουμε αν κάποιος είναι ικανός ή όχι να προσφέρει έργο.

Αυτό είναι πολύ εύκολο να ανιχνευτεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους και δεν είναι η αξιολόγηση αυτή που θα το κάνει. Τουλάχιστον νομίζω ότι οι Καθηγητές μας εδώ μπορούν να το βεβαιώσουν πολύ καλύτερα από εμένα. Αυτό σε σχέση με τον συσχετισμό με το συμβάν στην Αλεξανδρούπολη.

Θέλω να πω ότι εδώ δεν πρόκειται για μια απλή άρνηση, πρόκειται για μια θέση η οποία έχει να κάνει σε σχέση με αυτό που πάει να δημιουργήσει στο σχολείο η αξιολόγηση του Νόμου 4823 που είναι σε αυτή τη φάση η ατομική αξιολόγηση, αλλά και η εσωτερική – εξωτερική.

Να θυμίσω ότι οι δράσεις των ενιαίων κειμένων αναφέρονται ακριβώς στην αποφυγή της κατηγοριοποίησης των σχολικών μονάδων σύμφωνα με την ολοφάνερη διαφαινόμενη πρόθεση της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας που δημιούργησε το νόμο.

Να πω άλλωστε και θεωρώ ότι δεν είναι διόλου τυχαίο ότι ήδη έχουμε δυο ψηφίσματα, ένα από τα μέλη ΔΕΠ -θα το ανέφερα ούτως ή άλλως αλλά είναι μια καλή ευκαιρία να το αναφέρω σε αυτό το σημείο- του Παιδαγωγικού Τμήματος Θεσσαλονίκης αλλά και την τελευταία η οποία ήρθε από μέλη της Σχολής επιστημόνων της αγωγής του ΕΚΠΑ στο προσχολικό κομμάτι αν έχω καταλάβει καλά από τους συμμετέχοντες, σχετικά με τη διαδικασία της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών και να πω ότι από τους υπογράφοντες ...

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Πρόεδρε συγγνώμη είναι μέλη ΔΕΠ και από ...

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Και από τα δύο. Να πω ότι εδώ είναι και ο Πέτρος Χαραβιτσίδης που έχει βάλει την υπογραφή του και είναι παρών εδώ στη σημερινή εκδήλωση, άρα μπορεί να πει κι αυτός τη δική του άποψη για το θέμα αυτό που έθεσε εισαγωγικά με βάση το ερώτημα, αλλά και η Αλεξάνδρα Ανδρούσου που μας μίλησε πριν από λίγο, από αυτούς που έχουν βάλει την υπογραφή τους στο συγκεκριμένο κείμενο.

Για να αντιδρούν τα Παιδαγωγικά Τμήματα σε αυτό νομίζω ότι λέει κάτι πάρα πολύ σημαντικό. Πέτρο δεν ξέρω αν θέλεις να ξεκινήσουμε από εσένα να πεις κάτι.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Δεν έχω να προσθέσω πολλά, τα έχουμε καταγράψει άλλωστε. Μπορεί η συνάδελφος να διαβάσει και την ανακοίνωση της Παιδαγωγικής Σχολής του ΕΚΠΑ, αυτό που θα ήθελα να πω στη συνάδελφο είναι ότι θα ήταν καλό να μελετήσει τα αποτελέσματα της αξιολόγησης που έγιναν με αυτό τον τρόπο σε άλλες χώρες όπως στην Αγγλία παραδείγματος χάριν αλλά και άλλες χώρες τι αποτελέσματα έφεραν στα σχολεία.

Επίσης να της υπενθυμίσω ότι ο τρόπος με τον οποίο δουλεύουν αυτή τη στιγμή οι εκπαιδευτικοί κάθε άλλο παρά αρνούνται την αξιολόγηση. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν συμμετοχικές συλλογικές διαδικασίες, αυτό που κάνει η ΔΟΕ σήμερα πραγματικά αναπτύσσει την επαγγελματική εξέλιξη των εκπαιδευτικών και θεωρώ ότι αυτά τα ζητήματα που θέσαμε σήμερα, θα πρέπει να δούμε το εκπαιδευτικό σύστημα και να το αξιολογήσουμε πρώτα απ' όλα σε αυτή τη βάση.

Δηλαδή οι δομές, οι λειτουργίες, η εργασιακή πίεση που υφίστανται και βάζουν τα ζητήματα αυτά πάρα πολύ εμφατικά οι συνάδελφοι και στην έρευνα που είδαμε, θα πρέπει να ξεκινήσουμε από αυτές τις συνθήκες και με αυτά που είπε και ο συνάδελφος Νίκος Χανιωτάκης προηγουμένως, να δούμε αυτά τα θέματα για το πώς μπορούμε να υποστηρίξουμε το έργο των εκπαιδευτικών και τότε θα δούμε νομίζω με πολύ πιο καθαρό τρόπο σοβαρές βελτιώσεις μέσα στο πλαίσιο του σχολείου.

Αυτό επίσης που περιγράφει η συνάδελφος σε σχέση με τους ακατάλληλους εκπαιδευτικούς, προφανώς μπορεί να υπάρχουν ελάχιστες εξαιρέσεις που αυτό δεν το αρνείται κανείς, όπως και ελάχιστες εξαιρέσεις υπάρχουν σε όλα τα επαγγέλματα.

Αλλά αυτό προφανώς δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με αυτόν τον τρόπο με τον οποίο βλέπουμε σήμερα και κυρίως δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με την παύση των διευθυντή λέω για παράδειγμα, που αρνούνται την απόφαση του συνδικαλιστικού τους οργάνου. Όποιος κάνει απεργία – αποχή παύεται; Με αυτούς τους τρόπους θα αξιολογήσουμε πραγματικά το εκπαιδευτικό έργο; Πολλά θα μπορούσαμε να πούμε αλλά νομίζω ότι ανοίγουμε ένα θέμα το οποίο θα μας πάρει πολύ.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Δεν ξέρω αν υπάρχει άλλο σχόλιο.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Να πω δυο λόγια αλλά φοβάμαι μην ξεφύγουμε εντελώς. Η άποψη αυτή που εκφράστηκε είναι μια άποψη η οποία είναι πολύ διαδεδομένη στο κοινωνικό σύνολο και θα έλεγα είναι και λίγο «behavioi-ιστική» δηλαδή να αξιολογούμε τους εκπαιδευτικούς, ο καλός εκπαιδευτικός να αμείβεται και ενδεχομένως να παίρνει λίγο παραπάνω χρήματα ή καλύτερο βαθμό όπως παλιά με τον επιθεωρητή και ο «κακός» εκπαιδευτικός, ο αναποτελεσματικός να τιμωρείται ή να φεύγει, ή τέλος πάντων να φοβάται ώστε ο φόβος να τον ενεργοποιεί να γίνει καλύτερος.

Καταλαβαίνουμε ότι αυτός είναι ένας δρόμος, τον οποίο αν τον ανοίξουμε, έχει πάρα πολλά στραβά ή τα περισσότερα είναι στραβά. Από την άλλη όμως μπορούμε να φανταστούμε μια εκπαιδευτική πολιτική η οποία αντί να εφαρμόζει την πολιτική μαστιγίου και καρότου, να υποστηρίζει έμπρακτα τον εκπαιδευτικό.

Αυτό σημαίνει σε πολλά επίπεδα, είτε αφορά την κατάρτισή του, την επιμόρφωσή του, τις απολαβές του, το κοινωνικό κύρος που έχει. Μια στήριξη των εκπαιδευτικών. Αυτό είναι που θα βελτιώσει την εκπαίδευση, όχι ο φόβος ή το καρότο που λέγαμε προηγουμένως.

Μετά βέβαια λέω τώρα αυτά και μου έρχονται χίλια δυο στο μυαλό και αν ανοίξουμε το θέμα θα δούμε το θέμα παιδαγωγικής διδακτικής επάρκειας στη Δευτεροβάθμια. Πας να αξιολογήσεις εκπαιδευτικούς που ποτέ δεν φρόντισες να επιμορφώσεις, να καταρτίσεις σε θέματα παιδαγωγικής. Είναι σα να λέω ότι πάω να αξιολογήσω ένα μαθητή μου στα Μαθηματικά, ενώ ποτέ δεν τον έχω μάθει εγώ Μαθηματικά, ποτέ δεν τον δίδαξα Μαθηματικά.

Το λέω αυτά για να πω ότι οι ευθύνες είναι αλλού. Οι ευθύνες ξεκινάνε από την εκπαιδευτική πολιτική, από το γεγονός ότι ξέρουμε τα στραβά της εκπαίδευσης, δεν τα διορθώνουμε χρόνια τώρα και ξαφνικά τι λέμε; Ο εκπαιδευτικός φταίει. Δηλαδή έχουμε λύσει τα άλλα προβλήματα, έλα τώρα να λύσουμε και του εκπαιδευτικού, βάζοντάς του αξιολόγηση με ένα συγκεκριμένο πλαίσιο με το οποίο εγώ προσωπικά διαφωνώ. Θεωρώ ότι δεν γίνεται έτσι η δουλειά, η δουλειά γίνεται αλλιώς, όπως υπονόησα με μια κουβέντα, δεν θέλω να επεκταθώ.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Άλλωστε έτσι όπως το έθεσες Νίκο νομίζω ότι συνδέεται και με μια μορφή βίας που ασκείται ούτως ή άλλως απέναντι στον εκπαιδευτικό.

Έχουμε δυο ομάδες ερωτημάτων, είναι τα ερωτήματα που έχουν να κάνουν με την ομαδοσυνεργατική και τα ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τη βία που περιέγραψε ο Νίκος Χανιωτάκης προηγουμένως. Θα ξεκινήσω με την ομαδοσυνεργατική, θα θέτω τα ερωτήματα και όποιος θέλει παίρνει τον λόγο και ξεκινάει και απαντάει.

Το πρώτο ερώτημα έχει να κάνει με μια περίπτωση σε σχολείο Ρομά, «έχουμε πολλά προβλήματα» αναφέρει η συνάδελφος εδώ «παιδιά διαφορετικού επιπέδου πρέπει να προχωρήσω στην ύλη. Εκεί τι γίνεται; Μπορείτε να μας πείτε; Με βάση φυσικά την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία». Θα το βάλω χωριστά αυτό το ερώτημα γιατί έχει μια ιδιαιτερότητα. Όποιος νομίζει ότι θέλει να πει κάτι, ευχαρίστως.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Εγώ καταλαβαίνω ότι προφανώς σε αυτό το σχολείο Ρομά είναι παιδιά Ρομά. Παράλληλα όμως μας λέει η συνάδελφος ότι είναι παιδιά διαφορετικών ταχυτήτων. Παιδιά Ρομά είναι αυτά των διαφορετικών ταχυτήτων; Δεν ξέρω ακριβώς το πλαίσιο.

Θεωρώ ότι σε οποιοδήποτε πλαίσιο και με παιδιά διαφορετικών ταχυτήτων, κυρίως με παιδιά διαφορετικών ταχυτήτων έτσι όπως τα ορίζουμε, δηλαδή παιδιά με διαφορετικές ανάγκες, με διαφορετικό κοινωνικό background εκεί ακριβώς η ομαδοσυνεργατική έχει μια πολύ μεγάλη σημασία. Γιατί σέβεται τις διαφορετικές αφετηρίες αυτών των παιδιών, σέβεται τις διαφορετικές διαδρομές και αξιοποιεί τις δυνατότητες που κάθε παιδί φέρει.

Το ζήτημα είναι η πρόταση την οποία θα κάνει ο εκπαιδευτικός για τη λειτουργία μιας συνεργατικής διαδικασίας, να ακουμπάει στα ενδιαφέροντα όλων των παιδιών και να αξιοποιεί τις δυνατότητες και τις ικανότητες που κάθε παιδί έχει. Ουσιαστικά αυτό προτείνεται μέσα από μια ομαδοσυνεργατική διαδικασία.

Το όλοι μαζί κάνουμε ένα κοινό έργο έχουμε ένα κοινό στόχο, αλλά κάποιος από εμάς μπορεί να ζωγραφίζει καλύτερα, κάποιος μπορεί να γράφει καλύτερα, κάποιος να έχει καλύτερες ιδέες, κάποιος να κάνει καλύτερες κατασκευές, παρ' όλα αυτά δουλεύουμε σε ένα κοινό έργο και με βάση τις δυνατότητες που έχουμε εκείνη τη στιγμή.

Άρα η πρόταση που θα υπάρξει από τον εκπαιδευτικό πρέπει να καλύπτει και να αξιοποιεί όλες αυτές τις διαφορετικές δυναμικές, τις

διαφορετικές «ιδιαιτερότητες» ούτως ώστε το έργο που θα παραχθεί να είναι πραγματικά ένα κοινό έργο και να αφορά όλους με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια αποτίμηση σε σχέση με την χρησιμότητά του. Θα πρέπει να σκεφτούμε προς αυτή την κατεύθυνση, νομίζω.

Και όταν το σχολείο ανοιχτεί προς αυτή την κατεύθυνση, προτείνοντας και δίνοντας τέτοιου είδους εργαλεία και στα ίδια τα παιδιά πραγματικά νομίζω ότι μπορούμε να επιτύχουμε αυτό το οποίο λέμε ομαδοσυνεργατική πραγματικά μάθηση.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Να πω ένα σχόλιο. Ειδικά με τα παιδιά Ρομά υπάρχει μια ιδιαιτερότητα. Καταλαβαίνω την εκπαιδευτικό που μίλησε γιατί είχα κι εγώ δουλέψει δυο χρόνια σε σχολείο αμιγώς τσιγγανοπαίδων και οι διαφορετικότητες μέσα στην ομάδα της τάξης είναι μεγάλες. Εκεί είναι αυτό που λέμε διαφοροποίηση διδασκαλίας, το οποίο το λέμε πάρα πολύ εύκολα αλλά πολύ δύσκολα γίνεται. Ομαδοποιήσεις με βάση τα επίπεδα μάθησης των μαθητών, αυτό κάνουμε, γιατί εκεί έχουμε και την κατάσταση ότι κάποιοι μαθητές έρχονται συνέχεια, κάποιοι έρχονται και φεύγουν, κάποιοι άλλοι πιο σπάνια και αυτό δημιουργεί μεγάλες διαφορές στην επίδοση των μαθητών.

Διαφοροποίηση διδασκαλίας και με την έννοια ότι διαφοροποιούμε και το επίπεδο των απαιτήσεων, δηλαδή εκ των πραγμάτων άλλοι ρυθμοί υπάρχουν, άλλοι στόχοι στην α, γ, και στη γ, χονδρικά σε μια τάξη, στο επίπεδο των απαιτήσεων μέσα στην τάξη με την έννοια των εργασιών που δίνουμε, αλλά και αν δώσουμε και κάτι για το σπίτι, που εκεί είναι μια άλλη μεγάλη πονεμένη ιστορία, επίσης στο μέτρο του δυνατού φροντίζουμε να είναι ανάλογα με το επίπεδο μάθησης των μαθητών. Πολύ χονδρικά, δεν μπορούμε να επεκταθούμε τώρα.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Δυο ερωτήματα τα οποία θα τα αναφέρω μαζί, δεν είναι ακριβώς το ίδιο βέβαια αλλά νομίζω το ένα συνεχίζει το άλλο. Το ένα λέει «*Είναι δυνατό μέσω των ομαδοσυνεργατικών μοντέλων διδασκαλίας να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι εκπαιδευτικές ανισότητες*». Και το δεύτερο βάζει μια άλλη διάσταση «*Το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας των σχολείων με την ιεραρχική του δομή και τις γραφειοκρατικές διαδικασίες ευνοεί ή υπονομεύει την υιοθέτηση ομαδοσυνεργατικών πρακτικών από τους εκπαιδευτικούς;*»

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Μπορώ να πω δυο πράγματα. Ήδη από αυτό που είπαμε το παράδειγμα των Ρομά είναι ξεκάθαρο πως στο πρώτο ερώτημα, αν δηλαδή η ομαδοσυνεργατική ενισχύει ή αμβλύνει τις εκπαιδευτικές ανισότητες, ξεκάθαρα αμβλύνει. Τι είπα πριν; Ομαδοσυνεργατική ή ένας άλλος τρόπος να το αντιληφθούμε είναι η διαφοροποίηση διδασκαλίας, εσωτερική διαφοροποίηση.

Αυτό τι σημαίνει; Σε μια οποιαδήποτε τάξη αν έχουμε δυο, τρία, τέσσερα παιδιά τα οποία δεν τραβάνε, πάνε με διαφορετικό ρυθμό, πάνε πιο πίσω, το λέω πρώτα θεωρητικά μετά θα το πω πρακτικά. Προσπαθούμε να φτιάξουμε εκεί μια ομαδούλα, την οποία σπρώχνουμε με το δικό της ρυθμό. Είναι πολύ εύκολο να το λες, είναι δύσκολο να το κάνεις, ξαναλέω. Είναι πάρα πολύ δύσκολο, αλλά είναι ένα ζητούμενο.

Και πολύ συχνά -προσέξτε πως συνδέεται με τις ανισότητες- τα παιδιά αυτά έχουν μείνει πίσω στο ρυθμό της τάξης, έχουν κενά, έχουν ελλείψεις, είναι παιδιά που προέρχονται από τα χαμηλότερα κοινωνικομορφωτικά ή κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Κατά συνέπεια αν καταφέρω αυτό που είπα εύκολο στα λόγια, να σπρώξω αυτά τα παιδιά με το δικό τους ρυθμό, εννοείται ότι συμβάλλω στην άμβλυνση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων. Είναι αυτονόητο.

Απλά πάλι σκοντάφτουμε βέβαια το καταλαβαίνω, γιατί ξέρω ότι έξω από το χορό εύκολα τα λες, σκοντάφτουμε στο ότι αυτό έχει μια δυσκολία. Συνεπάγεται περισσότερο χρόνο για τον εκπαιδευτικό, μια στοιχειώδη γνώση θα έλεγα αυτό το βρίσκει ο κάθε εκπαιδευτικός στην πορεία, αλλά έχει τη δυσκολία του.

Υπάρχουν εκπαιδευτικοί που το κάνουν αυτό. Με πιο ηρωικό τρόπο; Με πιο αλτρουιστικό; Το κάνουν όμως. Τώρα, αν συνολικά η λειτουργία του συστήματος ευνοεί, επειδή υπήρχε ένα εύρημα στην έρευνα -αλλά δεν το βάζουν πολύ ψηλά οι εκπαιδευτικοί- που έλεγε ότι το ανταγωνιστικό πλαίσιο δεν ευνοεί τη δημιουργία συνθηκών για ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Ναι, αλλά εμείς αυτό θέλουμε.

Ούτως ή άλλως και η κοινωνία είναι ανταγωνιστική, η κοινωνία είναι ατομικιστική, ο καπιταλισμός είναι έτσι τι να κάνουμε τώρα, εμείς οφείλουμε να λειτουργήσουμε στην αντίθετη κατεύθυνση, δηλαδή να προσπαθήσουμε είτε με μετωπική, είτε με τα παιδιά να κάθονται σε ομάδες, είτε να δουλεύουμε με

ομάδες, προσπαθούμε να το σπάσουμε αυτό και να δούμε την αξία της αλληλεγγύης, της συντροφικότητας, της συνεργατικότητας.

Σίγουρα δεν ευνοεί το περιβάλλον όσον αφορά το ανταγωνιστικό πνεύμα που λειτουργεί σε πολλές τάξεις ή βαθμίδες, αλλά εμείς το προσπαθούμε.

Από την άλλη μεριά είπα και προηγουμένως αυτό που ευνοεί επίσης είναι οι γενικότερες συνθήκες μέσα στις οποίες λειτουργεί ο εκπαιδευτικός είναι αρνητικές για να προσπαθεί το παραπάνω. Δηλαδή τι να δώσει; Του ζητάς, του ζητάς... δεν γίνεται. Υπάρχουν όρια. Από αυτή την άποψη οι εξωτερικές συνθήκες θεωρώ ότι δεν είναι θετικές για να προωθηθούν τέτοιου είδους δραστηριότητες και καινοτομίες μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Δεν φταίνε οι εκπαιδευτικοί σε αυτό, αλλά το σύστημα που τους βάζει σε μια συγκεκριμένη κατάσταση η οποία είναι πάρα πολύ δύσκολη.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Υπάρχει άλλο σχόλιο ή να προχωρήσουμε παρακάτω;

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Εγώ συμφωνώ σε αυτό, απλώς νομίζω ότι αυτό συνδέεται με ένα γενικότερο ερώτημα για το αν μπορεί η εκπαίδευση να λειτουργήσει αντισταθμιστικά σε σχέση με τις κοινωνικές ανισότητες. Είναι ένα μεγάλο ερώτημα, έχει μελετηθεί από πολλούς εδώ και πολλά χρόνια, η άποψή μου και η κατεύθυνση νομίζω πάρα πολλών κινημάτων και της κοινωνικής παιδαγωγικής είναι ότι ναι, μπορεί η εκπαίδευση ως ένα βαθμό να λειτουργήσει αντισταθμιστικά με πολλούς περιορισμούς, χωρίς να σημαίνει αυτό ότι θα λύσει το πρόβλημα της κοινωνικής ανισότητας, το οποίο είναι ευνόητο και συνδέεται με πάρα πολλούς άλλους κοινωνικούς, οικονομικούς, πολιτικούς παράγοντες.

Παρ' όλα αυτά βλέπουμε ότι μπορούμε μέσα από τέτοιες διαδικασίες ανάπτυξης μιας παιδαγωγικής που σέβεται τα δικαιώματα των παιδιών και επιχειρεί να δει την εκπαίδευση με ένα τρόπο πιο δημιουργικό για τα παιδιά, μπορεί να δημιουργήσει συνθήκες όπου πραγματικά κάποια σχολεία να παράγουν θετικότερα αποτελέσματα από ό,τι κάποια άλλα.

Προσέξτε, εδώ θέλω να είμαι προσεκτικός, εξαρτάται με τι μετράμε αυτή την αποτελεσματικότητα και τι δείκτες βάζουμε σε αυτό. Αλλά είναι μεγάλο θέμα, ας το αφήσουμε έως εδώ.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Από ό,τι φαίνεται με δεδομένο ότι προστίθενται και ερωτήματα, διαβάζω κάτι το οποίο συνδέθηκε επειδή κάναμε την αφορά στα σχολεία Ρομά

και έχει κι εδώ ένα ερώτημα. Επανέρχεται η συνάδελφος και λέει η ίδια που έθεσε το ερώτημα: «*Το σχολείο βράζει από βία, σχολείο Ρομά στην Πελοπόννησο, βοήθεια από πουθενά, μας έχουν αφήσει στο έλεος του Θεού, οι συναδέλφισσες που υπηρετούν εκεί υποφέρουν σχεδόν σε καθημερινό επίπεδο, αντιμετωπίζουν γεγονότα, χώρια η ύλη που πρέπει να βγει. Οι ανώτεροι απαντούν βρείτε λύση μόνοι. Τι λύση να βρούμε. Πείτε μας*», δεν ξέρω αν έχετε να προσθέσετε κάτι εδώ, πέρα από αυτά που ήδη έχουν ειπωθεί.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Εγώ μόνο τη συμπαράστασή μου μπορώ να προσθέσω, δεν έχω να πω κάτι πραγματικά. Τη συμπαράσταση και την αλληλεγγύη μου.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Αυτό που μου έκανε εντύπωση στην φράση της εκπαιδευτικού είναι «η ύλη που πρέπει να βγει». Εγώ θεωρώ και από την εμπειρία μου ως εκπαιδευτικός στην Πρωτοβάθμια και στη συγκεκριμένη περίπτωση σε σχολείο Ρομά ότι αυτό που ξεχνάς στην περίπτωση αυτή, είναι η ύλη. Δεν είναι το πρωτεύον αυτό.

Δεν ξέρω ανάλογα και με το επίπεδο που διδάσκει, εκεί το πρωτεύον είναι να μάθουν τα παιδιά αυτά ανάγνωση και γραφή. Αυτό ήδη είναι μια μεγάλη νίκη αν επιτευχθεί ειδικά 1^η, 2^η τάξη η βαθμίδα πως είναι κατανοημένα τα παιδιά. Ανεξάρτητα από την ηλικία, ξέρουμε ότι είναι και μεγαλύτερης ηλικίας μέσα, αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό.

Αλλά η ύλη δεν είναι. Εδώ το σημαντικό είναι η κοινωνική ένταξη, η κοινωνικοποίηση των παιδιών, η δημιουργία μιας ομάδας με άτυπα χαρακτηριστικά. Πιο πολύ εκεί ρίχνεις το βάρος σε μια αίσθηση του εμείς, σε μια αίσθηση της ομάδας, σε ένα σεβασμό των κανόνων που πρέπει να υπηρετούμε. Τι να πω... Είναι πολύ δύσκολο, πάρα πολύ δύσκολο.

Και φυσικά εκεί θέλει και βοήθεια κι άλλων ανθρώπων. Δεν είναι μόνο αυτό το ηρωικό του εκπαιδευτικού να τα καταφέρει, θέλει ανθρώπους ίσως από προγράμματα, συνεργασία και οπωσδήποτε επαφή και επικοινωνία με τις οικογένειες, με τον καταυλισμό από τον οποίο προέρχονται τα παιδιά. Θέλει υποστήριξη και από την πολιτεία και από ειδικούς. Είναι δύσκολο. Δηλαδή αυτή είναι η κλασική περίπτωση που έχουμε εξαθλιωμένες συνθήκες διαβίωσης, όπου η βία είναι εισαγόμενο στο σχολείο και για να αντιμετωπιστεί δεν αντιμετωπίζεται ατομικά, αλλά θέλει μια πιο συνολική προσπάθεια.

Αλλά ξεχνάμε την ύλη και επιδιώκουμε να δώσουμε σημασία σε αυτό που θα λέγαμε κοινωνικοπαιδαγωγικό κομμάτι της δουλειάς μας.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Υπάρχει ένα ερώτημα σχετικά με τον αριθμό των παιδιών ανά τμήμα, να σας το διαβάσω ακριβώς όπως έχει: «Όταν μιλάμε για αριθμό παιδιών ανά τμήμα δεν θα πρέπει να έχουμε στο μυαλό μας και την αντιστοιχία παιδιών με εκπαιδευτικούς; Με άλλα λόγια αν ο αριθμός εκπαιδευτικών ανά τάξη είναι 2 τότε δεν είναι θεμιτό ο αριθμός των παιδιών να είναι μεγαλύτερος, αφού αυτό μπορεί να δίνει μεγαλύτερες ευκαιρίες στο δυναμικό των αλληλεπιδράσεων μεταξύ μαθητών;». Αυτό είναι το ερώτημα.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Δεν εννοεί την παράλληλη στήριξη.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Φαντάζομαι ότι δεν εννοεί την παράλληλη στήριξη, έτσι όπως το αντιλαμβάνομαι εγώ γιατί η παράλληλη στήριξη έχει τελείως διαφορετική φύση, μήπως αναφέρεται στην περίπτωση της συνδιδασκαλίας ενδεχομένως.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Αυτό που λέει η συνάδελφος προφανώς λέει αν θα είχαμε τη δυνατότητα να έχουμε δεύτερο δάσκαλο μέσα στην ίδια τάξη, που δεν αφορά την παράλληλη στήριξη, μάλλον θα το έγραφε αυτό.

Προφανώς αυτό δίνει πολύ μεγάλες δυνατότητες, προϋποθέτει τη συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών, την κοινή αντίληψη και προφανώς αν υπήρχε δεύτερος δάσκαλος μέσα στην τάξη θα μπορούσαμε να συζητήσουμε πολύ πιο εύκολα για μεγαλύτερο αριθμό μαθητών μέσα στην τάξη. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό το όφελος, δηλαδή ο δεύτερος δάσκαλος μέσα στην τάξη η ωφέλεια δεν είναι μόνο στο ότι μπορούμε να έχουμε περισσότερους μαθητές.

Είναι ότι μπορούμε να έχουμε συνεργασίες, μπορεί να έχουμε δυνατότητες ευέλικτης εμπλοκής των παιδιών και υποστήριξης από τον κάθε εκπαιδευτικό σε ομάδες. Έχετε πολλαπλά οφέλη άλλου είδους. Τέτοια πολυτέλεια δεν έχουμε στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, αλλού την έχουμε και είναι εξαιρετικά αποτελεσματικό, το ξέρουμε.

Αλλά θα συμφωνήσω με τη συνάδελφο σε μια τέτοια περίπτωση θα μπορούσαμε να συζητήσουμε και με μεγαλύτερο αριθμό παιδιών, εφόσον δυο άνθρωποι θα μπορούν μέσα σε ένα πνεύμα συνεργασίας να υποστηρίξουν τα παιδιά σε διαφορετικές μορφές ομαδοσυνεργατικής συνεργασίας, μια που συζητάμε το θέμα αυτό σήμερα.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Να σχολιάσω κάτι. Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο θέμα γιατί σχετίζεται πάρα πολύ και προβάλλεται από διεθνείς Οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ και η έρευνα του PISA γιατί σχετίζεται πολύ με την οικονομία της εκπαίδευσης.

Εδώ προβάλλονται πολύ συχνά τα θετικά αποτελέσματα των τίτλων της Ασίας, δηλαδή ασιατικές χώρες που πάνε πάρα πολύ καλά σε διάφορες εκπαιδευτικές αξιολογήσεις όπως είναι η PISA και το παράξενο είναι ότι σε αυτές τις χώρες έχουν πολύ μεγάλο αριθμό μαθητών ανά τάξη 30ρια-40ρια-50ρια. Πολύ μεγάλο αριθμό, με ένα δάσκαλο.

Αυτό είναι μια κατεύθυνση που δίνεται προς εμάς, δηλαδή αυξήστε αριθμό μαθητών για να μειώσετε τα κόστη και από τα κέρδη αυτά που θα έχετε, ρίξτε τα αλλού. Που είναι η δυσκολία μου σε όλο αυτό. Είναι ότι αυτό που διαπιστώνουμε το είπα και πριν, αλλά θα το επαναλάβω στο νέο πλαίσιο, δεν είναι εμπειρικό δεν είναι δηλαδή ερευνητικό, είναι ότι όλο και περισσότερο οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν φαινόμενα δυσκολιών στην τάξη, φαινόμενα δύσκολων παιδιών με πολλές δυσκολίες είτε επίδοσης, είτε συμπεριφοράς.

Αν έχεις λίγα ή ένα μέτριο αριθμό και δεν τα βγάζεις πέρα, τι θα γίνει με τα παραπάνω; Θα τρελαθείς; Δυσκολεύομαι σε αυτό. Βέβαια ξαναλέω αυτό, δεν ξέρω εσείς που είστε εδώ και από τον χώρο της εκπαίδευσης πιο μάχιμοι εννοώ στην Πρωτοβάθμια, να έχετε μια εικόνα αυτό που αναρωτιέμαι εγώ είναι αποτέλεσμα της πανδημίας που έχουμε έρθει σε αυτό το σημείο; Έχουμε μπει σε μια νέα εποχή και με αυτό θα ζούμε από εδώ και πέρα;

Γιατί η απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι σημαντική για το πώς μπορούμε να κινηθούμε και αργότερα. Αλλά ανεξάρτητα από τα αίτια όμως φαίνεται ότι είναι πολύ δύσκολο να φανταστούμε μεγάλες τάξεις με τόση ετερογένεια μαθητική, όσον αφορά ίσως την φυλή, την προέλευση, τις δυσκολίες, τις επιδόσεις, τα προβλήματα. Πολύ δύσκολο.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Το τελευταίο ερώτημα αυτής της ενότητας έχει να κάνει με ένα συγκεκριμένο ... εργαλείο το plus. Δεν ξέρω αν το έχετε υπόψη σας. Γιατί αν δεν είναι γνωστό δεν έχει νόημα να συνεχίσουμε το ερώτημα, το διατυπώνω πάντως. Λέει «Πως απαντάμε σε ένα διευθυντή ο οποίος επιβάλλει το ... για ποινές στους μαθητές, ώστε να ρυθμίσουν τη συμπεριφορά τους, ο οποίος ... μέλος της ομάδας αξιολόγησης στο διοικητικό τομέα ως προς την

αποτελεσματικότητα και τη φιλοσοφία του εργαλείου προσπαθεί να το φιμώσει ... όταν αντιλαμβάνεται ότι το μέλος δασκάλας ζητάει τη συμβουλή της συμβούλου εκπαιδευτικού έργου. Αυτό το σύστημα δεν οδηγεί τους μαθητές σε μια ανταγωνιστική συμπεριφορά με αποτέλεσμα να έχουν στόχο να γίνουν αρεστοί και καθόλου δεν έχει να κάνει με την κατανόηση εκ μέρους τους των επιπτώσεων των πράξεων ή των λεγόμενων τους;».

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Προσωπικά δεν το γνωρίζω το σύστημα αυτό.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Ούτε εγώ, δυστυχώς.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Νομίζω ότι αυτό που μπορούμε να κρατήσουμε ως σχόλιο είναι ότι η ανάπτυξη του ανταγωνισμού έρχεται σε απόλυτη σύγκρουση με αυτό που συζητάμε τόση ώρα.

Πάμε στο κομμάτι που αφορά με τις εκδηλώσεις των φαινομένων βίας. Ένα ερώτημα έχει να κάνει με το εξής: «Υπάρχουν συγκριτικά στοιχεία από έρευνες για τη βία που δέχονται οι εκπαιδευτικοί από προηγούμενες χρονικές περιόδους; Αν ναι, υπάρχουν στοιχεία που δυνάμει ενοχοποιούνται για την αύξησή της στο τελευταίο διάστημα; Πως μπορεί ένας εκπαιδευτικός σήμερα να αντιμετωπίσει την αυταρχικότητα των διοικητικών δομών της εκπαίδευσης και τη βία που προέρχεται από αυτές». Το ερώτημα νομίζω ότι υπονοεί ή λέει ευθέως ότι ενισχύεται η βία και από την πολιτική η οποία ασκείται και προφανώς συσχετίζεται με την παρούσα εκπαιδευτική πολιτική.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Ποιο ήταν το πρώτο ερώτημα;

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Αν υπάρχουν συγκριτικά στοιχεία από έρευνες για τη βία που δέχονται οι εκπαιδευτικοί από προηγούμενες χρονικές περιόδους, δηλαδή αν υπάρχει μια αύξησή της.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Εγώ όλες οι έρευνες που έχω υπόψη μου, δηλαδή και η δική μας αλλά και άλλες από το εξωτερικό που έχω διαβάσει και ελληνικές, πάντα ρωτούν τους εκπαιδευτικούς και τις εκπαιδευτικούς αν οι ίδιοι – ίδιες που συμμετέχουν στην έρευνα διαπιστώνουν αύξηση της βίας. Εκεί με συντριπτικά ποσοστά και οι Έλληνες εκπαιδευτικοί και οι εκπαιδευτικοί άλλων χωρών που συμμετέχουν σε τέτοιες έρευνες είτε αναφέρονται διαχρονικά δηλαδή από πάντα μέχρι τώρα, είτε τα τελευταία πέντε χρόνια, δύο χρόνια, ένα χρόνο, ανάλογα με την έρευνα, η απάντηση είναι μονοσήμαντη. Η βία αυξάνεται χρόνο με το

χρόνο. Η βία αυξάνεται συνεχώς. Η βία αυξάνεται δραματικά. Έχουμε έκρηξη βίας.

Το άλλο ερώτημα Θανάση;

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Αν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία που δείχνουν την αύξηση το τελευταίο διάστημα. Δηλαδή τις αιτίες. Και αν αυτό έχει να κάνει με τις αυταρχικές δομές της εκπαίδευσης.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Γιατί αυξάνεται η βία γενικά τις αιτίες;

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Ναι.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Έχουμε πολλά στοιχεία σε αυτό το θέμα. Όπως έλεγα πριν η βία συνδέεται άμεσα με την κοινωνική διάρθρωση. Δηλαδή που έχουμε μεγάλα ποσοστά βίας; Πρώτον σχολεία Δευτεροβάθμιας σε σχέση με την Πρωτοβάθμια. Σε επαγγελματικά σχολεία σε σχέση γενικά. Σε μονάδες ειδικής αγωγής, είδατε τι έπαθε προχθές μια δασκάλα... καλά, αυτό ήταν πάντα έτσι, είναι μια ειδική περίπτωση, που χτυπήθηκε από ένα παιδί και πήγε στο Νοσοκομείο και έκανε επέμβαση.

Επίσης πάντα σε αστικά περιβάλλοντα έχουμε μεγαλύτερη βία από ό,τι σε αγροτικά ή ημιαστικά. Όπου έχουμε περιοχές με υψηλά ποσοστά φυλετικών, εθνικών μειονοτήτων και φτωχών μαθητών έχουμε πολύ βία. Όπου έχουμε σχολεία με αναποτελεσματική ηγεσία ή με πολύ γραφειοκρατία μέσα και αρνητικό σχολικό κλίμα μη υποστηρικτικό για τους μαθητές, έχουμε πολύ βία.

Επίσης οικογένειες με γονική βία παράγουν βία. Αυτά τώρα είναι όλα αίτια του φαινομένου. Επίσης ξέρουμε ότι στα αγόρια είναι περισσότερο η σωματική βία από ό,τι στα κορίτσια. Αυτό που ανέφερα ήδη ότι αυστηροί και άδικοι εκπαιδευτικοί παράγουν περισσότερη βία.

Επίσης οι άνδρες είναι συχνά περισσότερο θύματα βίας από ό,τι οι γυναίκες και βέβαια να το πω για να χαλαρώσουμε λίγο, είναι κωμικοτραγικό, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής η βία που δέχονται οι εκπαιδευτικοί είναι διπλάσια απ' όλα τα άλλα επαγγέλματα.

Το επάγγελμα με την περισσότερη βία είναι αυτό των εκπαιδευτικών, η βία που δέχονται οι εκπαιδευτικοί. Και μάλιστα αυτό που είναι λίγο παράξενο, μια κατηγοριοποίηση που υπάρχει είναι η εξής: «έχουμε βία με

όπλο ή χωρίς όπλο;». Αυτές δηλαδή είναι δυο κατηγορίες, φανταστείτε πόσο συχνά έχουμε το φαινόμενο.

Ή μια άλλη κατηγορία είναι: «με, ή χωρίς γιατρό;». Δηλαδή πήγε ο εκπαιδευτικός στο Νοσοκομείο ή δεν πήγε; Αυτό είναι μια διάκριση. Από εκεί και πέρα βέβαια θα πω κλείνοντας ότι τα αίτια της βίας θα τα ψάξουμε πολύ και σε αυτό που ονόμασα πολιτισμική βία ή δομική βία. Ό,τι κοινωνικό ή πολιτισμικό θρέφει τη βία, αυτό που βλέπουμε εμείς.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Επόμενο ερώτημα: «*Τι γίνεται στην περίπτωση που ο εκπαιδευτικός δέχεται ψυχολογική πίεση, απειλές ή λεκτική βία από διευθυντή σχολείου ή άλλους εκπαιδευτικούς;*». Δεν ξέρω αν αυτό έχει μετρηθεί και έχει αποτυπωθεί. Τις μεταξύ μας σχέσεις πλέον.

Ν. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Αυτή η μορφή βίας εμφανίζεται σε έρευνες. Εμφανίστηκε και στη δική μας έρευνα και οι εκπαιδευτικοί ανέφερα βία από συναδέλφους, όπως και βία από την Διοίκηση με την ευρεία έννοια. Δεν ξέρω. Υποθέτω ότι αν έχουμε δυο πρακτικές αντιμετώπισης ενός τέτοιου φαινομένου, δηλαδή η μία είναι να σιωπήσεις, να το κουβεντιάσεις με τη γυναίκα σου ή με τον άνδρα σου στο σπίτι και να εκτονωθείς και η άλλη είναι να το παλέψεις, ή να ανοίξεις το θέμα, εμένα αυτό που μου έρχεται πρόχειρα αλλά το λέω εμπειρικά στο μυαλό, είναι η συζήτηση ενδεχομένως με πρόσωπο από την εκπαίδευση. Κάποιο σχολικό σύμβουλο ενδεχομένως; Απεύθυνση προς τα πάνω;

Δεν ξέρω. Ίσως πιο καλά μπορείς Θανάση να πεις μια σκέψη πάνω σε αυτό. Αλήθεια το πιστεύω.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Εμένα η σκέψη που μου έρχεται είναι ότι τα προβλήματα στις σχολικές μονάδες πρέπει να λύνονται σε επίπεδο Συλλόγου διδασκόντων. Βέβαια δεν ξέρω τον βαθμό της βίας που υπονοεί η συνάδελφος εδώ, αλλά θεωρώ ότι το αρμόδιο όργανο για να μπορέσει να αμβλύνει και τις διαφορές σε επίπεδο σχολείου είναι ο Σύλλογος διδασκόντων. Ειδικά στις εποχές που ζούμε και με τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η αξιολόγηση, η καταφυγή πολύ συχνά σε άλλες βαθμίδες μπορεί να δημιουργήσει περισσότερα ζητήματα. Εννοείται ότι ένας σύμβουλος εκπαίδευσης ο οποίος έχει τη διάθεση να βοηθήσει, μπορεί να βοηθήσει, φτάνει να μη το δει ως μια διάσταση της αξιολόγησης αυτό που έχει να κάνει, αλλά να το δει σε μια διάσταση του πραγματικού του ρόλου γιατί αυτό είναι πραγματικά οι σύμβουλοι εκπαίδευσης.

Αλλά νομίζω ο Σύλλογος διδασκόντων είναι το κύτταρο που πρέπει να λυθούν τα προβλήματα, αυτή τουλάχιστον είναι η φιλοσοφία που διέπει και τη στάση της Ομοσπονδίας σε κάθε ζήτημα.

Φαινόμενα τέτοια έχουμε συχνά, δεν είναι πρωτοφανέρωτα. Η συνεργασία των συναδέλφων και η μη αναπαραγωγή της βίας προς τα κάτω είτε γιατί σχηματίζονται κλίκες, είτε γιατί θέλουμε να κάνουμε τον καλό ενδεχομένως στο υψηλόβαθμό στέλεχος σύμφωνα με τη δική του αντίληψη, γιατί ο διευθυντής κανονικά είναι αυτός που εκφράζει τον Σύλλογο διδασκόντων και όχι ο ηγέτης που θέλουν να του δοθεί ο ρόλος και με τον 4823 αλλά δυστυχώς πολλοί ενστερνίζονται ως ρόλο, είναι πολύ σημαντικό νομίζω στο Σύλλογο διδασκόντων να λυθούν όλα.

Υπάρχει ένα ερώτημα σχετικά με τη συζήτηση που διεξήχθη σήμερα στην αρμόδια Επιτροπή της Βουλής για το νομοσχέδιο για τη σχολική βία και αν πιστεύετε ότι τα μέτρα που έχουν εξαγγελθεί είναι στη θετική κατεύθυνση και θα περιορίσουν το φαινόμενο ή όχι και γιατί. Δεν ξέρω αν υπάρχει άποψη επ' αυτού.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Εννοεί μέτρα καταγγελίας την πλατφόρμα παραδείγματος χάριν;

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Δε νομίζω ότι εννοεί την πλατφόρμα γιατί η συζήτηση για την πλατφόρμα δεν έχει γίνει. Η πλατφόρμα είναι από πέρσι ψηφισμένος ο νόμος, μπήκε στη φάση της υλοποίησης. Νομίζω στην Επιτροπή προφανώς συζητήθηκαν μέτρα αυτά που έχουν εξαγγελθεί τελευταία, παράδειγμα δεν ξέρω αν είναι τα μέτρα για τα κινητά τηλέφωνα, ή τα μέτρα της πειθαρχίας, για διάφορα τέτοια ζητήματα.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Ναι έχω μια άποψη πάνω σε αυτό.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Για την πλατφόρμα τα έχουμε πει ως Διδασκαλική Ομοσπονδία.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Θα κάνω ένα σχόλιο. Νομίζω εκεί περιλαμβάνεται και η σκέψη για τον σχολικό Κανονισμό ο οποίος θα περιλαμβάνει πολιτική σε θέματα βίας τον οποίο θα υπογράφουν οι γονείς και αν δεν υπογράφουν το παιδί δεν θα μπορεί να φοιτήσει στο σχολείο.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Μάλλον όλα αυτά είναι μέσα.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Ναι και αυτό. Κατ' αρχάς δυο πράγματα, όσον αφορά το συγκεκριμένο το τελευταίο που ανέφερα το θεωρώ εντελώς τρελό, εντελώς παράλογο για εμένα. Αν κάποιος πατέρας ή μητέρα για οποιονδήποτε λόγο δεν συνυπογράψει τον Κανονισμό θα την πληρώσει το παιδί και δεν θα πάει σχολείο; Αυτό είναι εντελώς αντισυνταγματικό, γι' αυτό είναι και παράλογο.

Στο γενικότερο πνεύμα υπάρχει αυτή η λογική την οποία τη βλέπουμε και στο νομικό Δίκαιο στο νομικό πλαίσιο ότι η αυστηροποίηση των ποινών θα πατάξει το παράπτωμα. Δεν ξέρω, εγώ προσωπικά διαφωνώ κάθετα με αυτό γιατί κάθε παραβάτης, κι ένας μαθητής που εμφανίζει μια συμπεριφορά η οποία ξεφεύγει από τις νόρμες που έχουμε θέσει εμείς, όταν το κάνει, το κάνει γιατί πιστεύει ότι δεν θα συλληφθεί. Δεν θα πιαστεί.

Με το να αυστηροποιήσουμε τις ποινές, δεν κερδίζουμε κάτι. Δεν τον πείθουμε για κάτι διαφορετικό. Πάμε να τον εξαναγκάσουμε. Δεν είναι αυτός τρόπος να αντιμετωπίσουμε το πρόβλημα. Δεν φέρνει κανένα αποτέλεσμα. Αυτό το έχουμε δει και σε πολλές περιπτώσεις ακόμη και στη νομική επιστήμη, που πήγαμε σε αυστηροποίηση των ποινών, για λίγο είχαμε μια μικρή μείωση των παραβατικών συμπεριφορών και μετά αύξηση πάλι.

Είναι σα να λέμε ότι μέσα στην τάξη γίνομαι κέρβερος, βάζω αυστηρές τιμωρίες, είμαι αυταρχικός, δεν επιτρέπω τίποτα και με αυτό τον τρόπο θα πατάξω την απειθαρχία των μαθητών. Δεν πατάσσει τίποτα. Μπορεί τη στιγμή εκείνη που σε φοβούνται και σε βλέπουν και δεν μπορούν να κάνουν τίποτα, να μην κάνουν, αλλά στην πρώτη ευκαιρία θα εκφράσουν την αντίστασή τους, την αντίδρασή τους σε αυτό και μάλιστα με πολύ χειρότερους τρόπους και ενδεχομένως και σε άλλους ακόμη αλλά και σε εσένα σε μια στιγμή που θα μπορέσουν να το κάνουν.

Τέλος ο αυταρχισμός, η αυστηρότητα δεν βοηθούν, μάλλον χειροτερεύουν τα προβλήματα. Αυτή είναι η άποψή μου πολύ σύντομα.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Ωραία.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Επίσης θα ήθελα να πω κι εγώ κάτι σε αυτό, ότι εδώ κινδυνεύουμε να αμφισβητήσουμε βασικά δικαιώματα σε σχέση με τα παιδιά. Αν κάποιος γονιός δεν υπογράψει αυτό τον σχολικό Κανονισμό το παιδί του δεν θα έχει το δικαίωμα εγγραφής στο σχολείο; Δεν είναι αυτό ένα αδιαμφισβήτητο δικαίωμα οποιουδήποτε παιδιού;

Δεύτερον, κάθε γονιός όταν έρχεται να γράψει το παιδί στο σχολείο θα διαβάζει τις 10-15 σελίδες του σχολικού Κανονισμού και θα τους υπογράψει; Και ο γονιός ο μη εγγράμματος που δεν καταλαβαίνει τι διαβάζει, να μην πω ο γονιός ο μετανάστης που δεν διαβάζει ελληνικά, που δεν ξέρει την ελληνική γλώσσα, αυτός ο Κανονισμός θα πρέπει να είναι μεταφρασμένος σε κάποιες γλώσσες; Υπάρχει μια πρόβλεψη μέσα σε αυτό;

Γίνονται δηλαδή κάποια πράγματα τα οποία πραγματικά δεν μπορείς να καταλάβεις ποια λογική και ποια βάση έχουν και κυρίως το πρώτο που είπα. Αμφισβητείται το δικαίωμα του παιδιού να εγγράφεται, χωρίς καμία προϋπόθεση στην εκπαίδευση;

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Μα είναι αντισυνταγματικό αυτό.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Νομίζω ότι όλη η συζήτηση εμπλέκεται -για να κρατήσω και το σχόλιο μιας συναδέλφου που δίνει τα συγχαρητήρια στους συντελεστές της εκδήλωσης- ότι φάνηκε ότι η συζήτηση αυτή δεν γίνεται στο κενό, αλλά στη συγκεκριμένη συγκυρία σχετικά με την επίθεση που δέχεται ο εκπαιδευτικός, αλλά να το πιάω εγώ λίγο παραπέρα, με την αυξανόμενη βία και μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα και με τη μορφή των πολιτικών που εφαρμόζονται.

Τελευταίο ερώτημα σε αυτή την ενότητα: *«Θεωρείτε ότι διδακτικές τεχνικές που βασίζονται στην ενσυναίσθηση θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην πρόβλεψη των καταστάσεων βίας τόσο εντός, όσο και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος;».*

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Προφανώς ναι. Βιωματικές πρακτικές, τεχνικές ενσυναίσθησης είναι θα έλεγα και από τις πιο αποτελεσματικές στην περίπτωση της αντιμετώπισης των προβλημάτων ή της άμβλυνσης των προβλημάτων της βίας. Σαφέστατα ναι, είναι πάρα πολύ αποτελεσματικές. Μόνο μέσα από παιχνίδια ρόλων και ενσυναίσθησης μπορούμε να πετύχουμε κάτι.

Αλλιώς το να κουνάς το δάχτυλο και να λες «η βία είναι κακό πράγμα, διότι δεν θέλουμε να το κάνεις...» αυτά δεν πιάνουν πουθενά. Μόνο δηλαδή με μορφές συνεργατικότητας, συλλογικότητας, δημοκρατικής συνύπαρξης μέσα στην τάξη και ταυτόχρονα με παιχνίδια ρόλων και ενσυναίσθησης μπορούν να αντιληφθούν σταδιακά και σε βάθος χρόνου τα παιδιά ότι η βία δεν είναι ό,τι καλύτερο και υπάρχουν κι άλλα πράγματα. Και μη κάνεις στον άλλον, αυτό που δεν θέλεις να σου κάνουν εσένα.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Τα δυο τελευταία και θα σας αποδεσμεύσουμε γιατί σας κουράσαμε αρκετά νομίζω απόψε. Επανέρχεται η συνάδελφος που έκανε το ερώτημα για τους δυο εκπαιδευτικούς και διευκρινίζει ότι έχει να κάνει συγκεκριμένα με το νηπιαγωγείο και το αίτημα για δυο νηπιαγωγούς μέσα στη σχολική αίθουσα, κάτι το οποίο θα μπορούσε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα στην προσχολική εκπαίδευση.

Νομίζω ότι σε αυτό περίπου κλίμα κινηθήκατε, δεν ξέρω αν θέλετε να προσθέσετε κάτι περισσότερο σε αυτό, ειδικά για τους δυο εκπαιδευτικούς στο νηπιαγωγείο. Πέτρο, αν θέλεις να πεις κάτι ...

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Δεν έχω να συμπληρώσω κάτι, νομίζω απλώς μας ενημερώνει η συνάδελφος και το διευκρινίζει. Δεν είναι κάποιο ερώτημα.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Ωραία. Νομίζω ότι αυτά που είπατε απαντούν. Αν και επανέρχεται η συνάδελφος σε σχέση με το αρχικό ερώτημα με τους Ρομά αλλά επειδή ειλικρινά θα μου επιτρέψετε βγάζει μια πραγματική αγωνία, θα μου επιτρέψετε να σας αναφέρω το ερώτημα που κάνει, συγκεκριμενοποιεί δηλαδή το ερώτημα σε σχέση με το τι πραγματικά αντιμετωπίζει.

Στην τάξη -που δεν αναφέρει φυσικά ποια είναι- υπάρχουν δυο παιδιά ειδικής αγωγής τα οποία πρέπει να τα φροντίσει και να κάνει και μάθημα. Το ένα είναι βαριά περίπτωση, τα παιδιά αυτά θέλουν κυρίως να είναι έξω από το σχολικό χώρο, με αφορμή είτε να πάνε στην τουαλέτα, είτε να πιούν νερό. Ο διευθυντής του σχολείου απαγορεύει να είναι έξω, γιατί μπορεί να ενοχλούν και τους υπόλοιπους. «Τι πρέπει να κάνω;» ρωτάει η συνάδελφος. «Αν μείνουν μέσα στην αίθουσα προκαλούν με τη συμπεριφορά τους, καταστρέφουν τα πάντα, υπάρχουν επεισόδια, υπάρχει χρήση κακού λεξιλογίου, ποιον πρέπει να ικανοποιήσω; Ο διευθυντής απέχει απ' όλα αυτά, πρέπει εγώ να βρω τη λύση, να «δαμάσω» μαθητές του ειδικού σχολείου; Πείτε μου τι να κάνω». Βλέπω πραγματικά μια αγωνία από τη συνάδελφο.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Ναι, μια αγωνία από τη συνάδελφο. Θα μιλήσουμε πολύ γενικά, θέτει τρία ζητήματα κατά τη γνώμη μου. Το ένα είναι το ζήτημα του θεσμικού πλαισίου κατά πόσο προστατεύεται από τέτοιες συνθήκες. Το δεύτερο ζήτημα που θέτει είναι η ανάπτυξη της δυναμικής του ίδιου του Συλλόγου διδασκόντων κατά πόσο είναι προστατευτικός ο ίδιος ο Σύλλογος διδασκόντων

ούτως ώστε να υποστηρίξει μια πιο θετική συνθήκη σε σχέση με αυτήν και αυτό είναι ένα ερώτημα.

Και το τρίτο ερώτημα είναι η αγωνία της για τα παιδαγωγικά εργαλεία που έχω διαθέσιμα, ούτως ώστε να αντιμετωπίσω μια τέτοια συνθήκη. Το καθένα από αυτά έχει το δικό του χώρο, τη δική του ανάλυση. Συνταγές δεν μπορούμε να δώσουμε σε σχέση με αυτό.

Το πρώτο βήμα κατά τη γνώμη μου είναι να δημιουργηθεί μια συνθήκη επικοινωνίας, συνεργασίας μέσα στο πλαίσιο του Συλλόγου διδασκόντων και σε συνεργασία με το διευθυντή του σχολείου, γιατί το πρόβλημα που αντιμετωπίζει δεν είναι προσωπικό δικό της, είναι πρόβλημα του σχολείου.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Αν κατάλαβα καλά είναι μια τάξη στην οποία υπάρχουν και δυο παιδιά ειδικής αγωγής;

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Ναι.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Ναι, αλλά εδώ το πρώτο που σκέφτεται κανείς είναι γιατί δεν υπάρχει μια επικουρική κατάσταση μέσα στην τάξη σε σχέση με τα παιδιά αυτά, από ένα άλλο άτομο; Δεν υπάρχει διάγνωση; Ποιο είναι το θέμα εδώ;

Η κατάσταση είναι πραγματικά τραγική, πολύ δύσκολη και πέρα από το να πούμε καλό κουράγιο στην εκπαιδευτικό, σκέφτομαι με ένα ειρωνικό τρόπο ότι αύριο – μεθαύριο θα πάει ένας να την αξιολογήσει τη δασκάλα αυτή. Όλα τα άλλα γύρω - γύρω είναι εντάξει και θα δουν η δασκάλα τι κάνει ή τι δεν κάνει καλά!

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Όλα λειτουργούν ιδανικά και η δασκάλα ...

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Όλα λειτουργούν, το έχουμε φτιάξει το θεσμικό πλαίσιο γι' αυτή τη δασκάλα, γι' αυτό το σχολείο, γι' αυτή την τάξη, να δούμε τι κάνει και η δασκάλα τώρα...! Δηλαδή ειρωνεία.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Λίγο πικρό το τέλος με την έννοια ότι αντικατοπτρίζει μια πραγματικότητα με την οποία έρχονται αντιμέτωποι πάρα πολλοί εκπαιδευτικοί σε όλη την Ελλάδα και οι λύσεις πέρα από τη συμπαράσταση την οποία αναφέρατε και οι δύο, δεν είναι φυσικά η λύση, είναι νομίζουμε η πολιτική η οποία θα αμβλύνει όλα αυτά και θα δώσει πραγματικές λύσεις στήριξης του

σχολείου. Δεν νομίζω ότι υπάρχει κάτι άλλο που μπορεί να απαντήσει σε όλα αυτά.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Ναι, είναι πάρα πολύ δύσκολο. Γιατί τα παιδιά θέλουν να είναι έξω, δεν μπορείς να αφήνεις παιδιά να είναι έξω από την τάξη, έχεις την ευθύνη, δεν γίνεται. Άρα θα είναι μέσα στην τάξη, έτσι το κατανοώ εγώ και ο δάσκαλος. Μέσα στην τάξη όμως έχεις δυο παιδιά που δεν παλεύονται, προφανώς μετέσχες όλα τα μέσα για να δεις τι θα πετύχεις. Πολύ δύσκολο. Γιατί δεν είναι μόνο αυτά, είναι και τα άλλα μαζί.

Το να δίνουμε κάποιες προτάσεις, λύσεις του στίλ «ενασχόληση με πράγματα που τα ενδιαφέρουν, στο επίπεδο που ενδιαφέρονται, που έχουν κάτι να κάνουν...» εντάξει, ναι. Αλλά κι αυτά ξέρουμε πολλές φορές ότι δεν πιάνουν. Θέλει υπομονή, θέλει βάθος χρόνου, θέλει χονδρικά μιλώντας μια διαφοροποίηση πάνω στις ανάγκες των παιδιών αυτών. Δύσκολο, πολύ δύσκολο.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Και θέλει είναι βασικά ενασχόληση των αρμοδίων με το να μην υπάρχουν αυτές οι συνθήκες μέσα στην τάξη, νομίζω.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Καλά, εννοείται αυτό. Θα κλείσω με ένα σύνθημα που λέμε ότι χαρακτηρίζει το φιλανδικό σύστημα, που λέει και ταιριάζει σε αυτή την περίπτωση: «Αν δεν μαθαίνει ο μαθητής, δεν φταίει ο μαθητής που δεν μαθαίνει, φταις εσύ που δεν βρίσκεις τρόπο να μάθει ο μαθητής...». Αλλά προσέξτε, δεν εννοεί τον εκπαιδευτικό. Εννοεί τον εκπαιδευτικό με το όλο σύστημα που τον υποστηρίζει και υποστηρίζει το εκπαιδευτικό έργο, ώστε να κάνει τα πάντα για να μάθει ο μαθητής, ή για να λύσει προβλήματα, όπως τώρα εδώ η δασκάλα που έχει ο μαθητής. Ένα σύνολο πραγμάτων είναι, δεν είναι ο δάσκαλος μόνο.

Θ. ΚΙΚΙΝΗΣ: Για να πάμε στο συνδικαλιστικό πάλι, θα μου επιτρέψετε, με τον 4823 θα καταλάβουμε ότι τελικά μόνο τον εκπαιδευτικό βλέπουμε εδώ και κανέναν άλλον.

Αν δεν υπάρχει άλλη σχόλιο κλείνει και η αποψινή εκδήλωση. Εγώ θέλω να ευχαριστήσω κατ' αρχήν την Αλεξάνδρα Ανδρούσου που ήταν μαζί μας και ας μην ήταν μαζί μας, την ευχαριστούμε πάρα πολύ για τη συνεισφορά της στις εκδηλώσεις της ΔΟΕ και για την αποψινή της παρουσία μέσω του video.

Την Ελίνα Τσιρόγκα για την ανάλυση που έκανε και μας προσέφερε την ευκαιρία με την ανάλυση της έρευνας να μπορέσουμε να συζητήσουμε όλα αυτά που συζητήσαμε απόψε.

Τον Πέτρο Χαραβιτσιδής και τον Νίκο Χανιωτάκηπου είχαν την υπομονή και τη θέληση να απαντήσουν σε όλα τα ερωτήματα τα οποία τέθηκαν.

Ευχαριστούμε πάρα πολύ, νομίζω ότι ήταν μια από τις πολύ ενδιαφέρουσες συζητήσεις τις οποίες έχουμε συμμετάσχει τον τελευταίο καιρό. Να πω ότι οι εκδηλώσεις μας συνεχίζονται και την επόμενη Κυριακή, είναι η 7^η εκδήλωση που έχει να κάνει με τις απόψεις των εκπαιδευτικών για τις δυσκολίες που υπάρχουν στην ανάπτυξη των σχέσεων μας τους με τους-τις μαθητές και μαθήτριες και την παρουσίαση ερευνητικών δεδομένων και επιστημονικών προσεγγίσεων πάνω σε αυτό το ζήτημα.

Πιστεύω ότι και σε αυτό θα υπάρξει ανταπόκριση και θα έχουμε μεγάλη συμμετοχή. Ευχαριστούμε και όλους όσους παρακολούθησαν την εκδήλωση, ειδικά αυτούς που με τα ερωτήματά τους συνεισέφεραν στο να αναπτυχθεί αυτή η συζήτηση.

Καλό βράδυ σε όλους και στο επανειδείν.

N. ΧΑΝΙΩΤΑΚΗΣ: Καλό βράδυ ευχαριστούμε πάρα πολύ.

Π. ΧΑΡΑΒΙΤΣΙΔΗΣ: Καλό βράδυ ευχαριστούμε πολύ.

Ε. ΤΣΙΡΟΓΚΑ: Καλό βράδυ.

ΛΗΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ